

Poština plačana v gotovini.

MISEL IN DELO

KULTURNA IN SOCIALNA REVIIJA



Č L A N K I

Slovenicus : MI IN RUSIJA // Dr. ing. Č. Nagode :
GOSPODARSTVO SLOVENCEV V JUGOSLOVANSKI
DRŽAVI PA V SLOVENSKI BANOVINI // Dr. S. Ilesič :
RUMUNSKI PROBLEMI: TRANSILVANIJA

O B Z O R N I K

Nevarni sanjači // Vojna presenečenj (Dr. B. Vrčon) // Im-
perializmi in mali narodi (Odon Šorli) // Furlanija v svetovni
vojni (L. Č.) // Socialni pregled (S. B.)

P O R O Č I L A

Prve publikacije naše »Akademije znanosti in umetnosti« :
France Kidrič: Zoisova korespondenca 1808—1809 (I. Kolar) //
Akademska založba v Ljubljani: »Pogledi« (Inko) // Dr. B.
Vošnjak: Jugoslovanski odbor v Londonu (Inko) // Dr. Ivan
Lah: Druga knjiga spominov (Inko) // »Des Reiches neue
Nachbarn«, 1939 (O. F.) // Zanimiva etnografska karta
(L. Č.) // Milan Rakočević: Crnogorski Prometej (Inko) //
Dr. A. Urbanc: Slovenska bratovščina sv. Hieronima v Vidmu
iz l. 1452 (Ik) // A. Cesarec: Putovanje po Sovjetskom savezu
(Ik) // Ilija Janulov: Razvitje na socialnoto zakonodateljstvo
v Blgarija (S. B.) // Dr. J. Jan: Kreditna tehnika (Ik) //
Odmev Ilesičeve kritike o M. Pavičeviću // Dr. Fran Ilesič:
Naš Jadran (Inko) // Beležka // Knjige

VI. MAJ-JUNIJ 1940 5.-6.

Kulturna in
socialna revija

MISEL IN DELO

izhaja
mesečno

Redakcija 5.-6. zvezka zaključena 25. junija 1940

N A R O Č N I N A: za celo leto 60 din, za pol leta 30 din,
za *i n o z e m s t v o*: celoletno 90 din. Poštnočekovni račun: 16.602
Posamezni zvezek stane 6 din.

.....

U P R A V A v Ljubljani na Gosposvetski cesti 4/1.
Dopisi za uredništvo: Ljubljana, poštni predal 322

.....

U R E D N I Š K I O D B O R: dr. LAVO ČERMELJ,
dr. FRAN SPILLER-MUYS in dr. ALOJZ ZALOKAR

.....

Izdajateljstvo in založništvo: Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih
starešin »NASTA« v Ljubljani, r. z. z o. z. Predstavniki: dr. Alojz Zalokar

Tiska: Narodna tiskarna v Ljubljani (Predstavniki: Fran Jeran.)

Uredništvo je prejelo:

Knjige in brošure:

Igor Torkar in Nikolaj Pirnat: Blazni kronos 1940. 40 satiričnih listov. Za ogledalo današnjih dni. Natisnila tiskarna »Slovenija« v Ljubljani. (Zaplenjeno.)

Ignac Koprivec: Kmetje včeraj in danes. Narodopisne črtice iz Slovenskih goric. 1939. Založila Glavna hranilnica pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah. — Knjigo je ilustriral akad. slikar Maks Kaučič. Tisk Učiteljske tiskarne v Ljubljani. Strani 284. (Zaplenjeno.)

Časniki in časopisi:

Arhiv za sociologiju i književnost. Serija 1. Izlazi godišnje u 10 svezaka. Cena kompletne serije u pretplati 40 Din. Beograd Đorđa Washingtona 12.

Brazda. Sedmično spisanje za občestvena kultura i stopanski vprosi. Godina IV., 1939. Redaktor Hristo Stojkov. Sofija, pl. Sv. Nedelja 11.

Le Cahier des Lettres et des Arts. Paris 8e.

Čas, revija Leonove družbe v Ljubljani.

Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor.

Dejanje. Mesečnik za gospodarstvo, kulturo in politiko. Ljubljana.

Ekonomist. Mjesečnik za savremena ekonomska i socijalna pitanja. Zagreb.

MI IN RUSIJA

V Moskvi, kjer se je v maju mudila posebna gospodarska delegacija Jugoslavije, je bil 11. maja 1940 podpisan trgovinski sporazum med našo državo in Sovjetsko unijo. Obenem s trgovinskim sporazumom so bili podpisani še sporazum o pomorski plovbi, protokol o trgovinskem predstavnstvu Sovjetske unije v Jugoslaviji in začasni trgovinski delegaciji Jugoslavije v Sovjetski uniji ter sporazum o izmenjavi blaga in plačilni sporazum. Ratifikacijske listine teh sporazumov so bile izmenjane v Beogradu, kjer je Sovjetsko unijo zastopal njen tedanji poslanik v Sofiji Lavrentijev, ki je kmalu po obisku v Beogradu odpotoval v Moskvo, od koder je bil kot sovjetski poslanik poslan v Bukarešto.

* * *

Ti dogodki so vzbudili veliko pozornost pri nas in v inozemstvu. Dasi je bil naš prvi uradni stik z Rusijo omejen samo na gospodarska pogajanja, so ga vendar tako pri nas kakor v inozemstvu tolmačili kot zunanjepolitičen dogodek največjega pomena. Inozemski komentariji so se spuščali — ne brez podtikanj — v vsa mogoča ugibanja, a le neznamen del v svarila na naš račun; ogromna večina evropskega javnega mnenja je sprejela začetek normalizacije naših odnošajev z Rusijo ugodno ali vsaj z navideznim pritrjevanjem. Pri nas pa se je o Rusiji v teh tednih več pisalo kakor v vseh prejšnjih letih. Seveda se ob tem nenadnem pojavu prave poplave člankov in literature o Rusiji ne smemo čuditi, ako so se v ocenjevanju uvedbe naših prvih stikov z Moskvo pojavili ekstremi v eno in drugo smer. Popolnoma se zato strinjam z umestno opombo beograjske gospodarske revije »Narodno blagostanje«, ki je v svoji številki z dne 18. maja 1940 zapisala med drugim: »Ker smo leta molčali o odnošajih s Sovjetsko unijo, smo izgubili kriterij, po katerem naj bi ocenjevali njih vrednost. Čim pa je bil prvi stik tu, je naše časopisje prešlo v drugo skrajnost, da je namreč v teh odnošajih iskalo tudi ono, česar v njih ne more biti.«

Problem zasluži našo pozornost z več vidikov, diplomatskega, političnega, gospodarskega, kulturnega itd. V vsakem primeru pa smo dolžni gledati nanj realno in brez kakršnih koli čustvenih ali drugih primesi. Naši pogledi seveda ne morejo biti realni, ako nas motijo predsodki ali slepe utvare. Ako bi bili že doslej imeli priliko, da bi presojali notranje življenje v Rusiji in ocenjevali pomen Rusije v mednarodnem življenju po neposrednem poznavanju in neposrednih virih, bi nam bilo gotovo

prihranjeno hlastanje po tako površni literaturi, kakršno smo dobili ob prvih začetkih normalizacije naših odnošajev z Rusijo. Pomanjkanje realizma v naših domačih komentarjih ob tem dogodku moramo v veliki meri pripisati prav okolnosti, da se o vprašanju naših odnošajev z Moskvo v naši javnosti nikdar ni dovolj resno razpravljalo. Edini kriterij, po katerem smo se doslej dotikali tega vprašanja, je bil ideološki kriterij, ki je dopuščal samo obe skrajnosti, ne pa tudi treznega gledanja.

V kolikor je kdo pri nas pred majem letošnjega leta sprožil vprašanje o uvedbi odnošajev z Rusijo, je bila njegova pobuda že vnaprej zavrnjena z ugovorom, da bi to moglo na široko odpreti vrata komunistični propagandi pri nas. Nekateri poedinci so izrazili te pomisleke celo ob sklenitvi naše trgovinske pogodbe z Moskvo, češ da se Sovjetska unija navzlic trenutni realni politiki, ki jo vodi iz neposrednih potreb državne varnosti, nikdar ni odpovedala svoji komunistični ideologiji v mednarodni politiki, ki da ostaja slej ko prej glavna gonilna sila vseh njenih zunanjepolitičnih akcij. Tako je na primer dr. Josip Smodlaka v zagrebški »Novi Riječi« zapisal: »Vsekakor si moramo izbiti iz glave utvaro, da bi bila sovjetska politika spremenila svojo osnovno misel. Naj bo njen trenutni pravec kakršen koli, ona ostaja vselej verna svoji komunistični zamisli. Danes je ona prav tako malo nacionalistična, kakor je do padca Litvinova baje bila demokratska... Sovjetska Rusija vodi povsem realno politiko, ki je ruska samo toliko, kolikor je Rusija danes edina komunistična država ter kot taka edina vojaška sila v službi komunistične misli.«

Dokler je Rusija v svojem notranjem življenju zvesta marksistični doktrini, po kateri se trudi zgraditi ves svoj notranji gospodarski in socialni red, je izven dvoma, da se kot velesila skuša uveljaviti tudi na tej svoji ideološki osnovi. Zato je gotovo eden izmed njenih interesov tudi uvedba podobnega ali enakega režima v drugih državah. Napačno pa je po našem mnenju pripisovati temu ideološkemu elementu v mednarodni politiki prevelik pomen. Izkušnje zadnjih let so nam to še posebno zgovorno pokazale, in to povsod, kjerkoli je šlo za kako poudarjanje ideologij nad drugimi, otipljivejšimi interesi držav v njih medsebojni borbi. Najbolj zgovoren primer je prav sedanja vojna, o kateri so bili vsi trdno prepričani, da bo predvsem ideološka vojna. To utegne znabiti postati kasneje, toda začela se je dejansko samo iz nasprotja interesov prizadetih, ne pa zaradi njih ideoloških nasprotij. Tudi Rusija se ni odločila za stališče nevtralnosti v sedanji vojni iz ideoloških razlogov (ki bi ji bili, ako bi bili edini odločilni, morda prej narekovali vstop v borbo), temveč iz hladnega računa in treznega preudarka, ki sta izhajala iz upoštevanja lastnih življenjskih interesov.

Zato mislimo, da je tudi v pogledu vloge komunistične ideologije v

sovjetski zunanji politiki že omenjeno beograjsko »Narodno blagostanje« pogodilo boljše od dr. Smodlake dejansko stanje, ko je zapisalo: »To (komunizem) je lahko poslednji smoter, znabiti celo tako daleč postavljen, da v zunanji politiki kdaj pa kdaj sploh ne prihaja do izraza. Neodvisen od takšnega maksimalnega programa pa je program zunanje politike Sovjetske unije kot države, ki mora predvsem skrbeti za svojo varnost.«

V kolikor gre tu še posebej za vprašanje, ali bi mogla uvedba rednih odnošajev s sovjetsko Rusijo podžgati komunistično propagando pri nas, nam tudi izkušnje drugih držav ne potrjujejo takšnega sklepa. Diplomatski predstavniki so sicer lahko tudi nosilci propagande, toda njihova glavna skrb so vendarle — interesi varnosti njihove države. Ako se z diplomati pojavi tudi propaganda, česar ne izključujemo, nima nobena država glede nje vezanih rok. Propaganda, četudi zanešena od zunaj, je v tem primeru izrazito notranjepolitično vprašanje, ki ga vsaka vlada lahko v tem smislu rešuje. V zunanjo politiko, ki naj bo realna — in to pomeni, da zares skrbi predvsem za državno varnost na zunaj — pa ta ideološka primes ne spada, kajti sicer bi bili povsod in vselej izključeni diplomatski odnošaji med državami različnih notranjih režimov ali različnih ideologij. Razvoj tik pred izbruhom sedanje vojne je prav v tem oziru ubiral drugačna pota. Zato smo mnenja, da ideološki kriterij ne more biti merilo naših odnošajev z Rusijo, v kolikor jih postavljamo na realno bazo.

Iz tega pa izvajamo nadaljnji zaključek, da bi bilo po prvih, za sedaj samo še gospodarskih stikih z Rusijo samo naravno, ako bi jim sledili tudi popolni in normalni diplomatski stiki. Izmed evropskih držav nista razen naše države vzdrževali diplomatskih stikov z Rusijo samo še Nizozemska in Portugalska, ki za to nista bili neposredno interesirani. Merilo interesiranosti pa je pri nas gotovo drugačno, zlasti odkar so vse druge države priznale Rusijo in iskale ž njo celo čim tesnejših stikov, medtem ko se je vpliv Rusije v mednarodni politiki v zadnjih letih zelo povečal. O političnih interesih pa bo treba še posebej spregovoriti.

Ker bomo na Rusijo gledali tem bolj realno, torej tudi tem bolj v našo korist, kolikor bolj jo bomo poznali, sem mnenja, da ne sme nikogar plašiti strah pred komunistično propagando, ako se na primer pojavljajo tudi že predlogi, da bi se uvajanje rednih stikov z Rusijo moralo razširiti tudi na kulturno sodelovanje. Vnaprej zanikati vrednost ruske literature, znanosti in umetnosti samo zato, ker se razvija pod sovjetskim režimom, ali pa jo celo brez poznavanja načelno odklanjati, pomeni slepiti se s predsodki, ki našim izkušnjam in obogatitvi naše kulture gotovo ne morejo biti v korist. Mi v slovanstvo današnje Rusije ne verujemo, toda to nič ne spremeni na dejstvu, da so knjige, ki izhajajo v današnji Rusiji, napisane v jeziku največjega slovanskega naroda. Za

medsebojno poznavanje Slovanov pa je poznavanje njihovega jezika in kulture realna potreba, ki ni vezana na nobene politične ali celo ideološke utvare in načrte. Tudi v tem pogledu se iz povsem realnih vidikov in brez najmanjše primesi utvar strinjamo s pobudo že navedene beograjske revije, ki piše: »Neupravičen je tudi strah, da bi kulturni sporazum, ki bi bil morda sklenjen po diplomatskem in ki bi omogočil sovjetski literaturi prodajo v naši državi, povečal komunistično propagando. Kulturni sporazum ne bi odvzel vladi pravice, da prepove propagandno literaturo, leposlovna in znanstvena pa sta prihajali tudi že doslej. Kdor se je namreč hotel poučiti o ruskih razmerah, je našel marsikaj v časopisju drugih držav.«

O potrebi naših gospodarskih odnošajev z Rusijo ne bom tu razpravljaj in prepuščam to poglavje strokovnjakom. Mislim, da imajo prav oni, ki sodijo, da je bil ob razgovorih v Moskvi pomen naših gospodarskih odnošajev z Rusijo močno pretiravan, ako smo pričakovali, da bi mogli z izmenjavo dobrin z Rusijo rešiti svoj problem surovin. Sporazum, ki je bil sklenjen v Moskvi, predvideva skupno izmenjavo blaga v vrednosti 176 milijonov din. Strokovnjaki pripominjajo k temu: »To je premalo za naše potrebe, toda zelo mnogo glede na naše in sovjetske možnosti medsebojne izmenjave.« V druge podrobnosti se ne želim spuščati. Toda glede naših trgovinskih stikov z Rusijo ne smemo pozabiti, da je zunanja trgovina držav, zlasti velesil, v prvi vrsti političen problem. Za današnjo Rusijo velja to še posebej, kajti v njej je vsa trgovina v državnih rokah. Dirigiranje ruske zunanje trgovine v to ali ono državo pomeni, da se tudi njeni politični interesi usmerjajo v isto smer. Podoben pojav smo opazili v zadnjih letih celo pri državah, kjer trgovina ni v državnih rokah, ali vsaj ne v tolikšni meri kakor pri Rusiji. Politični interesi, ako so obojestranski, pa lahko v veliki meri odtehtajo pomanjkljivosti gospodarskih odnošajev, v kolikor jih celo ne odstranijo.

Tako prehajamo na politično področje naših odnošajev z Rusijo. Medtem ko za sedaj ne smemo mnogo pričakovati od naše medsebojne gospodarske izmenjave, ki jo bo treba šele organizirati, se zdi, da so politični interesi v sedanjem položaju na obeh straneh takšni, da bi jih mogli realno izkoristiti, seveda brez utvar kakršnega koli značaja, pri čemer moramo še posebej izključiti tudi slovanofilsko ali vseslovansko utvaro po znani prislovcici: »Nas in Rusov...« Ako govorimo o interesih, se moramo postaviti na povsem realna tla, kajti samo realni vidiki odločajo o mednarodnih odnošajih na splošno, samo takšni bodo končno odločali tudi o naših odnošajih z Rusijo.

V tem pogledu ima dr. Josip Smodlaka popolnoma prav, ko piše: »Tuji imperialisti, ki sedaj očitajo Rusiji nacionalistični imperializem, delajo to samo zato, ker mislijo, da bodo s panslovanskim strašilom preplašili za-

padne države ter si tako lažje utrli pot k svojim zavojevalnim ciljem. Minili pa so časi, ko se je Rusija zanimala za Balkan največ zato, ker je slovanski in pravoslaven. Ona se danes zanima zanj samo zato, ker so njeni interesi v Črnem morju in v svobodi Sredozemlja. Ako se Rusija odloči, da bo nudila svojo pomoč kaki napadeni balkanski državi, bo to storila samo zato, ker njeni interesi ne dopuščajo, da bi katera koli druga velesila zagospodovala na Balkanu.«

Še bolj konkretno, a prav tako realno je o tem pisalo beograjsko »Narodno blagostanje«, čigar izvajanja zaslužijo tudi v tem pogledu, da jih navedemo dobesedno: »Naš interes je enostaven, nevtralnost... Kdor pa hoče sedaj biti nevtralen, se mora pobrigati, da ga kdo ne napade. Ako je to naš interes, ali je mogoče tudi že sovjetski? Da, toda ne zato, ker so Jugoslovani Slovani, temveč zato, ker je Jugoslavija balkanska država, in sicer najpomembnejša balkanska država, ne le po svoji veličini, temveč tudi po svojem zemljepisnem položaju. Jugoslavija ima v svojih rokah glavne prometne linije na Balkanu, ki se ne končujejo na njem, temveč vežejo po celini Evropo z Azijo. Sovjete zanimata varnost Črnega morja in prehod skozi Dardanele. Kdor pa hoče varnost v Dardanelih, ga zanima tudi varnost na Balkanu. Dokler so tu samostojne, nacionalne balkanske države, je varnost Dardanel maksimalna. Dokler Balkana ne zasede nobena velesila, ne more biti oporišče nikogar za vojaško intervencijo proti Ukrajini. To pa je drugo vprašanje varnosti, ki interesira sovjetsko zunanjo politiko. Z nevtralnostjo balkanskih držav oddaljuje Sovjetska unija pas nevarnosti od svojih mej. Zato od nje ne preti nevarnost, ker bi s svojim napadom izzvala intervencijo drugih. Zato ima ona interes, da gospodarsko pomaga državam na Balkanu. Ta interes je na primer dovedel do dobrih gospodarskih odnošajev z Bolgarijo in on nam lahko razloži, zakaj so se začeli razgovori z nami mimo vseh težkih diplomatskih formalnosti. Ta interes ni prehoden, temveč trajen, ker je določen po zemljepisnem položaju in sosedstvu. Resnost tega interesa se na zunaj kaže v položaju, ki dopušča presenečenja. Dokler je bil Balkan izven vsake nevarnosti, je bil ta interes manj viden.« Ob tem povsem realnem gledanju pa ne smemo pustiti iz vida, da se za balkansko področje bore še druge sile.

Mislím, da je s tem izčrpana vsa glavna problematika naših odnošajev z Rusijo, kakor se v pereči obliki trenutno postavlja. Praktično potrditev te vseskozi realne presoje trenutnih sovjetskih interesov na Balkanu lahko začasno iščemo v podobnem položaju, ki je nastal za Rusijo v zvezi s sedanjo vojno v Baltiku. Razlika je samo v tem, da gre na baltiškem področju za dve velesili, ki iščeta svoje zavarovanje vsaka zase, medtem ko moramo na Balkanu trenutno upoštevati tri, a teoretično celo pet. Realistična politika sili vsako izmed njih, da se na tem prostoru kolikor mogoče zavaruje za daljšo dobo. Do neke mere so takšna zavarovanja, ki izha-

jajo iz prepletanja raznih interesov, mogoča tudi z začasnimi sporazumi o delitvi vplivnih območij, toda trajne takšne rešitve ne morejo biti, ker se v dinamičnem razvoju interesi varnosti poedinih ekspanzivnih sil nikdar ne dajo za daljšo dobo lokalizirati na enem in istem mestu. Takšni dogovori veljajo navadno le »rebus sic stantibus«. Spmembe, ki zahtevajo pri tej ali oni državi drugačno zavarovanje lastnih interesov varnosti, se lahko izvrše daleč izven spornega področja, pa vendar lahko vplivajo na premaknitev varnostnih pasov preko prvotno zamišljenega varnostnega pasu, a tudi narobe.

V tem je, kakor se zdi, trenutno tudi problem ruske varnosti v Evropi v zvezi z razvojem evropske vojne. Neposredno ž njim pa je povezan problem balkanske varnosti, a ž njim seveda tudi problem naše varnosti. Brez škode zase mu danes ne moremo iskati rešitve — izven Balkana. Toda tudi ob tej dragoceni premisi ne pozabimo računati z razvojem...

* * *

Tik ob premirju v Franciji sta naša agencija Avala in sovjetska službena agencija Tass objavili sporočilo o uvedbi **rednih diplomatskih odnošajev med našo državo in Rusijo**. Tako je gospodarski začetek dopolnjen z diplomatskim nadaljevanjem in pričakovati smemo, da ne bomo ostali samo pri teh dveh korakih, temveč da bomo v skladu z realnimi potrebami in interesi obeh držav svoje medsebojne odnošaje postavili na čim trdnjše osnove. Škode od tega ne moremo imeti, lahko pa obojestranske koristi. Ako nas je to načelo vodilo v poglobljanju naših odnošajev z drugimi državami, ni razloga, zakaj nas ne bi tudi v odnošajih z Rusijo, tem bolj, ker pomeni trezna politika medsebojne povezanosti na črti Beograd—Moskva nujno potrebno dopolnilo one ravnovesne politike na Balkanu, kakršno nalaga naši državi naš trenutni položaj.

Sporočilo agencije Avale, ki je bilo izdano 24. junija 1940, ima naslednje besedilo: »Po ugodno končanih gospodarskih pogajanjih med Zvezo Sovjetskih socialističnih republik in kraljevino Jugoslavijo ter po končani izmenjavi ratifikacijskih listin o sklenjeni pogodbi sta se sovjetska in jugoslovanska vlada sporazumeli, da normalizirata razmerje med obema državama z obnovo rednih diplomatskih odnošajev in z določitvijo diplomatskih zastopnikov v Moskvi in Beogradu. Sovjetska vlada je pristala na imenovanje senatorja dr. Milana Gavrilovića za jugoslovanskega poslanika v Moskvi, vlada kraljevine Jugoslavije pa je pristala na imenovanje Viktorja Andrejevića Plotnikova, dosedanjšega poslanika na Norveškem, za sovjetskega poslanika v Beogradu.«

GOSPODARSTVO SLOVENCEV V JUGOSLOVANSKI DRŽAVI PA V SLOVENSKI BANOVINI

Nekoč:

»... v Ljubljani (je) vladala tolika politična nevednost, da je po splošnem mnenju poznal v vsem mestu edini dr. Ahačič bistvo in pomen ustavnega življenja.« (Janez Trdina l. 1848.)

»... in je bilo res izbranih nekaj čisto nesposobnih mož.« Lončar D.: *Politično življenje Slovencev*. II. izd. s. 13, 22.

Danes:

»Nekateri trdijo, da vzdržujemo pol države, drugi pa spet, da smo pasivni...«

Lavrič J.: »*Tehn. in gosp.*«, 1934, s. 124.

»... si Slovenci... menda še nismo ustvarili zares jasnih in čistih pojmov o tem, kaj prav za prav hočemo...«

Gosar A.: »*Dejanje*«, 1939, s. 349.

Izkušnje so pokazale, da robstvo kuje Slovanom: Masaryka, Mickiewicza in Strossmayerja, v svobodi pa, ko popustita pritisk in nevarnost, prične zatekati med narod odpadna žlindra:..... Razkroj, ki ga ta zanaša, stopnjuje:

»... nevarnost, ki preži na demokracije zaradi njih težnje, da nižajo vse na izmero večinskega povprečja. Tako najprej zagrene in zavirajo vse kakovostne sile ter jih končno mediokriteta izrine, potem ko jim je s »pravilniki« zvezala roke in obgrizla avtoriteto duha« (Duval: *Journal des Débats*, 7. jan. 1940.).

Tudi pri nas hromi na tej poti sam življenjski nagon in ubija se v narodu instinktivna volja za izgradnjo lastnega doma, to je jugoslovanske državne skupnosti.

Kljub takim razmeram se moramo zavedati, da racionalna organizacija naše države ni niti gospodarsko niti socialno in kulturno kak nerešljiv

Takoj uvodoma opozarjam, da sledeča razprava ni pisana za vse one med nami, ki po edinem kriteriju, kje in kdo kaj priobčuje, povzdigujejo ali zame-tavajo vsebino. Objavljena tudi ni za javne in tajne tekoče račune prve, druge ali celo kake nove blagoslove nam brez znanja in dela obetajoče tretje stranke.

Mi-li po tem uvodnem svarilu ostane med Slovenci sploh še kje kak čitatelj? Morda med onimi, ki so se, odnosno so bili včeraj ali danes umaknjeni proč od javnega »delovanja« te naše tragikomične paradije resnega dela. Če je kdo od njih rešil pri tem pravico in zmožnost do samostojnega mišljenja, so napisani sledeči odstavki prav za njega. Naj mirno preudari podatke, ki sem jih tu nanizal, pritrdi ali ugovarja, toda le z razumskim argumentom ter — zapisal bom, dasi vem, kakega zasmeha bo deležna med našimi čistoslavci ta tujka — s patriotizmom v srcu.

Viri bodo navedeni ob sklepu.

problem. In tudi bi bilo še dovolj ljudi z zadostnimi intelektualnimi sposobnostmi in potrebno moralno integriteto, ki bi zmogli delo. Težava pa je v politično psihološkem razpoloženju. Pri nas sme vsak tudi brez znanja izvirno teoretizirati o narodu in narodih, begati lačnega kočarja in težaka s po svoje »umevanimi« abstrakcijami državno-pravne filozofije in navduševati v govorjeni besedi nepismene za izgradnjo samobitnosti srbskega aorista ali slovenske dvojine s pomočjo čisto posebnega ustrojstva države. Ako bi kritika brezobzirno plenila vse duha prazne politične »razprave« in nedokumentirane apodiktične »strokovne« trditve, kako velike zasluge bi si bila s tem pridobila za duhovno dozorevanje med nami. Osebnostno so politični borci raznih formatov gledali na stvari z drugega stališča. Variacije na motiv jugoslovanstva in narodnih individualnosti, ideološkega socialnega radikalizma in eminentno praktične konservativne morale so se v zastopstvih pri raznih podjetjih in zavodih izkazale kot enako donosne.

Široke plasti ljudstva reagirajo danes na vse to ustrezno značaju slovenske mase, prepojene z nezaupanjem, bodisi s popolno apatijo, bodisi s fronderskim opozicionalstvom. Ogromno delo moralne in intelektualne ter preko njiju materialne rekonstrukcije čaka baš naš rod. V dobi dinamike bi mogel razvoj samo še enkrat premakniti meje, pa bi nas zastrl v meglo lastne zmede pojmov in napačne presoje odločilnih trenutkov prav v slogu po lastni krivdi črnih dni oktobra in novembra 1920.

Temelj, na katerega še lahko zastavimo svoje prizadevanje, je dejstvo, da narod v svojem nagonso pozitivnem hotenju hoče imeti v državi organizem, ki mu naj osigura priliko stalne zaposlitve, primerne donosnosti dela ter socialne zaščite šibkega. Vse državno-pravno govoričenje stvarno že odklanja ter ga uspehi v borbi za ideale »heraldičnega« značaja malo zanimajo.

Že ob bližnji politični reorganizaciji naše države bi temu latentnemu hotenju širokih slojev Slovencev, Hrvatov in Srbov, torej nas Jugoslovanov, morali v vsem obsegu zadostiti, če nočemo, da po absurdu naše politične terminologije narod ne ostane »protidržaven« proti samemu sebi.

Izobraženi sloj stvarno upravlja državo. Dolžnost ima torej, da legislaturo in eksekutivo uglaši po potrebah ljudstva, a mora jih prav spoznati in oceniti. Toda vsiljuje se dvom, česa je sploh še zmožen ko ponavlja iz dneva v dan le gesla političnih laži, češ da v danes razpoložljivih javnih sredstvih ni denarja za izgradnjo in vzdrževanje prav vseh onih kulturnih institucij, ki niso le sinekure, temveč jih ljudstvo stvarno potrebuje.

Miselni pokret, ki bo ustvarjajoče stremel za ljudsko dobrobitjo ter skušal dvigniti državo in narod iz sedanjega sistema politike gospodarskih in socialnih

paliativov k smotrnemu hotenju, bo moral najprej dobro poznati delavce vseh strok in delavne pogoje zanje na področju vse države.

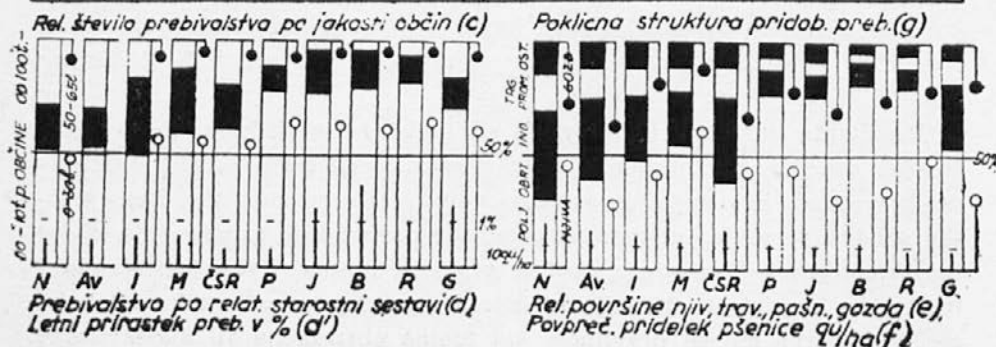
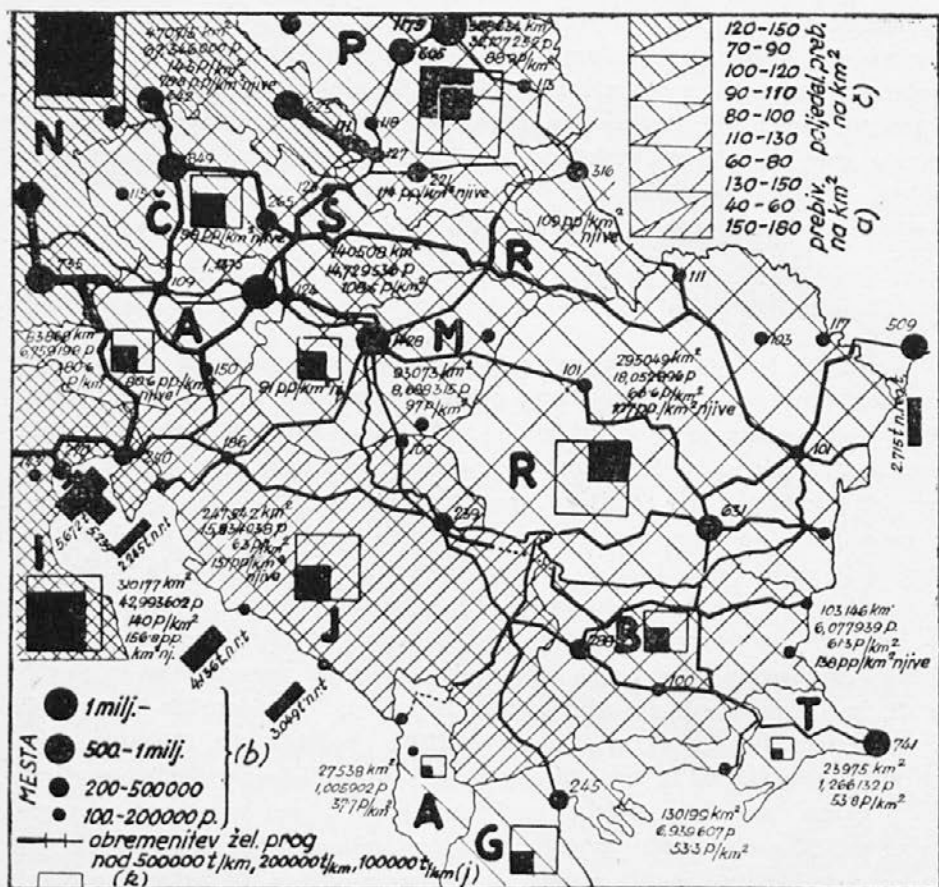
Sledeči odstavki naj zato okvirno situirajo celoten problem položaja Slovencev v Jugoslaviji. Vprašanje obravnavam na široko izdelani osnovi v načelnem nasprotju z ozkosrčnimi zbiralci fiskalnih kuriozitet, kjer n. pr. finančno zamenjuje financarska miselnost in iskanje objektivne resnice zavaja ozir na trenutni taktično-politični oportunistem. Če za umevanje pojma Svobode že tehtamo materialne koristi, bi morali storiti to ob belem dnevu in brez votlih uteži.

I.

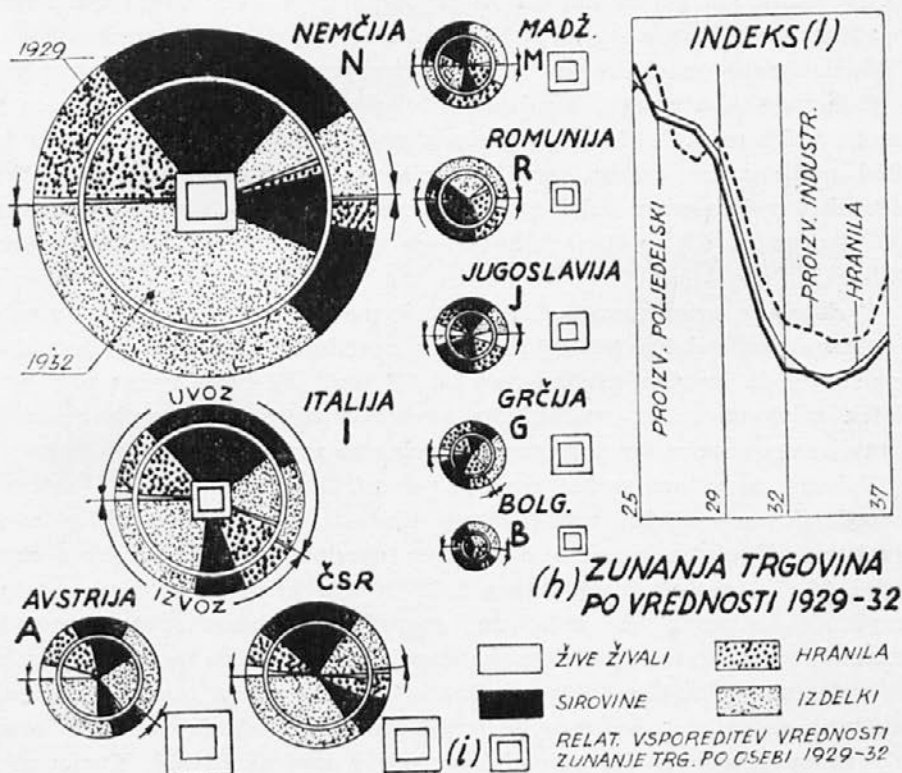
Velik del našega javnega mnenja stoji pod vtisom znane geopolitične »znanosti« in njenih atlantov. Mnogi pri tem domnevajo, da služijo naši stvari če miselno posnemajo tujce. Pri tem pa ne le, da navadno zgubi ob taki priliki tudi naš človek vsako kritičnost o objektivni vrednosti take »vede« sploh, temveč pozabi tudi na relativno presojo razmerja lastnih sil in prilik. Ko v reakciji na politično unitarističnost padamo Jugoslovani v miselnost po številu še nedoločenih treh do šestih narodnih individualnosti, je prišlo kar v navado, da v novi modrosti vsaka sebi pripisuje nekako evropsko važnost in osrednjo lego, skupno nekatere še s kulturnim poslanstvom na prelomu vzhoda in zapada. Vrnimo se čim prej k realnejši presoji sebe in svojih moči, ker je po novih vzgledih gojitev abstrakcij in misionjskih mitov tudi v dvajsetem stoletju skrajno nepriporočljiva, posebno pri ljudstvih, kjer zevajo v gospodarski in socialni organizaciji prepadi še nerešenih vprašanj, kako varno preskrbeti ljudstvu vsakdanji kruh in mu zavarovati elementarne politično-eksistenčne pogoje. Če bi se izobraženstvo lingvističnih narodov nekoliko več bavilo s temi osnovnimi problemi, bi nedvomno manj govorilo o svojem pomenu in svoji kulturni višini ter spoznalo nujnost, da organizira politično-državni narod v sintezi čim več sorodnih elementov z istimi življenjskimi potrebami.

Rezultanta duhovnih in bioloških sil ljudstev ter fizikalno geografskih pogojev ozemlja, na katerem žive, se odraža v celi vrsti statistično definiranih svojstev, ki omogočajo socialno gospodarsko vzporeditev. Demografska sestava, sozvočje, odnosno neravnotežje proizvodnje in potrošnje, obseg in vrsta trgovske izmenjave, gostota prometa, mezda, življenjski standard ter tvorba kapitala so činitelji, ki določajo položaj, pomen in koristi kake socialne tvorbe mnogo pravilneje kot idejne abstrakcije ali dialektološke posebnosti. Z naštetimi podatki laže določimo, kaj spada k bistvu pri izgradnji političnega in gospodarskega življenja in katerim pojavom ne smemo pripisovati v velikem boju narodov za obstoj pretiranega pomena.

SREDNJA IN JUGOVZHODNA EVROPA



Kot osnovo slike 1, ki naj predoči predel našega kontinenta med srednje-evropsko Nemčijo in Italijo na eni ter vzhodno evropsko Turčijo in Grčijo na drugi strani, sem vzel ono politično državno razdelitev, h katere bistvenim osnovam se bomo verjetno kmalu vrnili. Kljub nevrvalgičnim mejnim pasovom primeroma prav dobro ustreza narodnostni in gospodarski strukturi ter je podprta pri njej vsaka državna tvorba z izrazito fizikalno geografsko hrbtenico, tako Avstrija z osrednjimi Alpami, Čehoslovaška s su-



detsko gmoto in zapadno karpatskim, Rumunija z vzhodno karpatskim ter Bolgarija z balkanskim lokom, osrednje panonska Madžarska meji na dinaridsko Jugoslavijo.

Glavni demografski podatki (1, 2), kažejo kako pada od SZ proti JV gostota prebivalstva (sl. 1a). Vzporedno so velike mestne aglomeracije proti vzhodu vedno redkejšje (sl. 1b), ter živi tudi vedno manj prebivalstva v številno močnih industrijskih občinah (sl. 1c). V nasprotju k temu pa pada gostota poljedelske naseljenosti v smeri od JV proti SZ (sl. 1č). Kakega prostora za nove naselitve torej ni, razen če morda namerava ta ali ona »kulturna« država iztrebiti domačine.

Starostna sestava prebivalstva, važna v borbi za biološki obstoj posameznih narodov (sl. 1d), kaže mlajšo strukturo jugovzhodne Evrope nasproti povprečno dokaj starejši glavni gmoti v srednji Evropi.

Osnovni substrat, ki ga daje zemlja naseljenemu prebivalstvu, je na ozemlju, ki ga proučujemo, različno razdeljen (sl. 1e). Pri tem vidimo, kako absolutnost gozdnih tal v hribovitih državah razredči naselitev. Ploskve zorane zemlje pa so na jugovzhodu v relativnem merilu in upoštevajoč relief prav tako razsežne kot v srednji Evropi. Hektarski pridelki (sl. 1f) žitaric kot glavne kulture na jugovzhodu pa daleč zaostajajo. Temu je vzrok pomanjkanje investicijskih kapitalov ter posestne razmere.

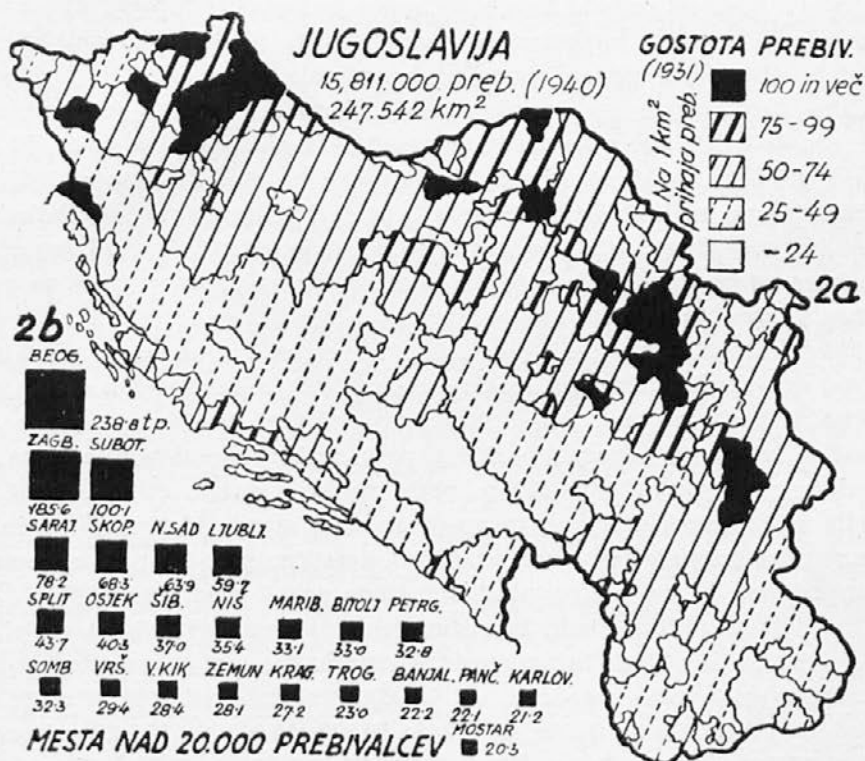
Merilo izrabe podzemlja kot drugega vira praprodukcije sta proizvodnji železne rude in premoga. Nemčija razpolaga s prvo v manjši, z drugo v mnogo večji meri. L. 1937. je proizvedla 9.7 milijona ton 28% rude in 184.5 milijona ton črnega ter 184.7 milijona ton rjavega premoga. Ves jugovzhod v tem oziru daleč zaostaja. Jugoslavija je istega leta pridobila 0.42 črnega in 4.5 milijona ton rjavega premoga ter 0.62 milijona ton 48% rude.

V skladu z navedenimi podatki je tudi poklicna struktura pridobitnega prebivalstva (sl. 1g). Bistvena značilnost proučevanega ozemlja je dejstvo, da kmečko težaško delo od SZ proti JV tvori vedno višji odstotek celokupnega za vzdrževanje prebivalstva v posameznih državah opravljenega napora ter postopoma popolnoma prevlada.

Volumen in sestava meddržavnih trgovskih izmenjav (3,4) ustreza gospodarskemu značaju produktivnega substrata in poklicni strukturi prebivalstva. Absolutne vrednosti zunanje trgovine posameznih držav sem podal (sl. 1h) za leto konjunktore 1929 in leto krize 1932 da ponazorim amplitude nihanja in relativne gospodarske jakosti obravnavanih državnih gospodarstev. Razdelitev kategorij tovorov v žive živali (1), hranila (2), surovine - polizdelke (3) in fabrikate (4) pri izvozu in uvozu, kaže vsaj relativno, do kake mere opravlja prebivalstvo jugovzhoda nekvalificirano delo za svoje dobavitelje gotovih izdelkov v srednji Evropi. Kupno silo prebivalstva vzporeja skupna vrednost uvoza in izvoza (1929 in 1932) na prebivalca posamezne države (sl. 1a). Glede evolucije v smeri zunanje trgovine je porazno dejstvo, da je l. 1939 izmenjava Nemčije, skupno z od nje kontroliranimi pokrajinami Avstrije in Čehoslovaške, dosegla povprečno pri Romuniji 43 in 60, pri Jugoslaviji 55 in 63, pri Bolgarski 72 in 61 odstotkov celokupnega izvoza odn. uvoza.

Ustrezno navedenim podatkom je v agrarnih predelih tudi promet (5) kot gospodarsko fiziološka funkcija proizvodno - potrošnega cikla v primeri s srednjo Evropo šibek. Gostota železniškega omrežja pada ter znaša v Nemčiji 12.4 km na 100 km² odn. 9.1 km na 10.000 preb., med tem ko pade v Bolgariji 2.8 km na 100 km², ter 5 km na 10.000 preb. Tudi na redkeje

izgrajenih železniških omrežjih je promet manj gost (sl. 1j). Avtostrade ali celo s težkim zgornjim ustrojem modernizirane ceste so v področjih šibke specifične prometne obremenitve nepotrebne. Vsi načrti velikih prometnih potov z ogromnimi kapacitetami, mesto da bi se v agrarnih predelih razpletlo sekundarno omrežje, so v nasprotju s principi smotrnega nalaganja narodnega premoženja.



Podobno sliko šibke izmenjave dobrin daje tudi pregled ladijskega prometa v morskih lukah (6) na enoto površine njih normalnega tarifnega zaledja (sl. 1k).

Z ozirom na strukturo zunanje trgovine je za rentabilnost pridobitnega dela v srednji in jugovzhodni Evropi važen indeks, ki kaže gibanje cen proizvodov in potrošnih dobrin (sl. 1l). Iz njega je razvidno, da je v razdobju 1925/1937, ki vsebuje razgiban konjunktorni val, industrijski pol obdržal vrednost svojega dela relativno višje kakor poljedelski pol, čigar produkt je bil »brez cene«.

Iz navedenih dejstev sledi, da predstavljajo države srednje

Evrope na eni in jugovzhodne Evrope na drugi strani dvoje območij različne gospodarske strukture, ki sta dobro individualizirani v svojih težiščnih predelih. Teritorialno sta sicer spojeni s prehodnim pasom, ki pa je brez stabilnejših svojstev v naravi utemeljenih karakteristik.

JUGOSLAVIJA Z DRAVSKO BANOVINO

Splošni številčni podatki kažejo, da spada po statističnih povprečjih naša država med značilne predstavnike jugovzhodnega politično gospodarskega prostora. Če povprečja razčlenimo po posameznih srezih, dobimo v državi značilne razporeditve gospodarskih vzdolžnih con. Zanimivo je pogledati pri tem, da-li odnosno v koliko je najzapadnejša, slovenska banovina, ki je bila v politični zgodovini tako dolgo povezana na srednjo Evropo, individualizirana po svoji strukturi. Ali sta ji preteklost in narava vtisnila kaka temeljna gospodarsko socialna svojstva, ki bi jo ostro ločila od jugoslovanskega povprečja, ter bi zahtevala za Slovenijo zato ločen razvoj, ne popolnoma vzporeden z onim ostale države?

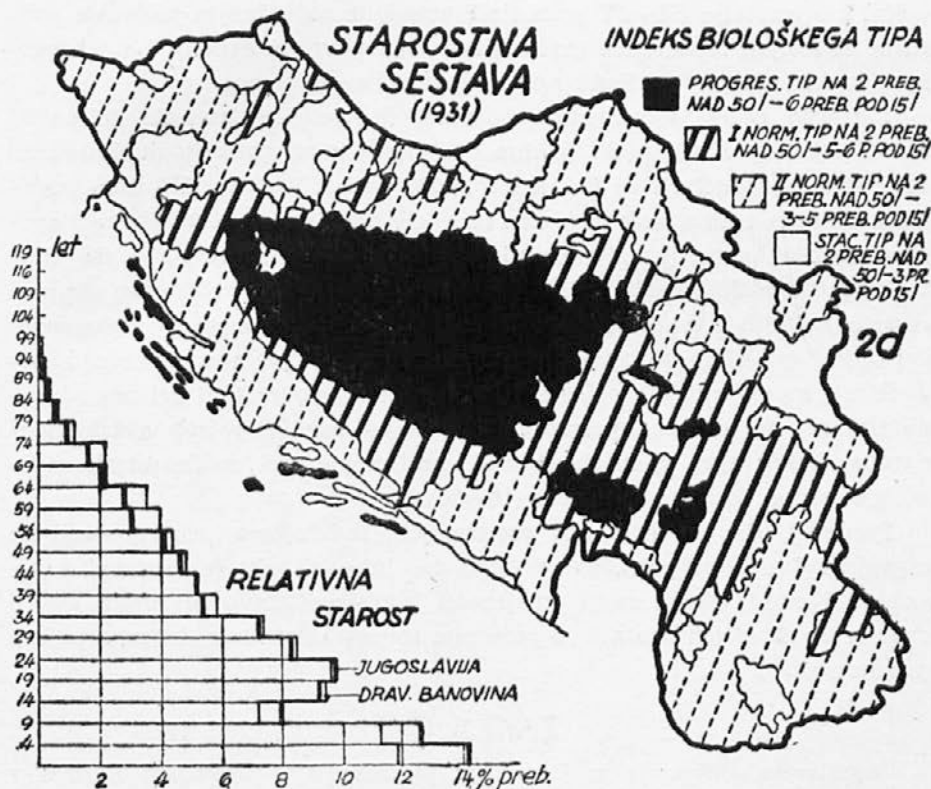
Glavni demografski podatki so sledeči: Gostota naseljenosti (sl. 2a) dravske banovine spada s 76 preb. na km² po kategoriji k oni Jugoslavije 62 preb. na km². Poljedelska prenaseljenost, značilna za južno in vzhodno Evropo, je v Sloveniji z 218 p. preb. na km² zorane zemlje še večja od državnega povprečja s 151 p. preb. na km² zorane zemlje. Izračun števila celokupnega prebivalstva po posameznih srezih, ki prihaja na km² zorane odnosno poljedelske zemlje (sl. 2č), drastično potrjuje prenaseljenost onih predelov, ki imajo sicer absolutno vzeto dokaj malo gostoto (2,7).

Značilno za začetni štadij in način industrializacije je dejstvo, da slovenska banovina vkljub že naravnost naivnemu forsiranju »velemestnosti« Ljubljane, sploh nima naselja z nad 100.000 prebivalci (sl. 2 b). V občinah s pod 10.000, 10.000 do 20.000, 20.000 do 50.000, 50.000 do 100.000 odnosno nad 100.000 prebivalci živi v državi 77,7, 11,3, 5,2, 1,9 in 3,8%, v banovini pa 87,6, 2,6, 2,9, 6,9 in -- % (sl. 2 c) (8). Delo v obrti in industriji, ki sama po sebi nimata bogatega naravnega substrata, krije deficite kmetijskih obratov psihološko in stvarno tesno k zemlji vezanega ljudstva.

Starostno sestavo prebivalstva je po kartografski metodi predočil dr. Mikič (sl. 2d) (9). Drugi normalni tip s štacionarnimi otoki je značilen za vse zunanje obrobje dinarske gorske hrbtenice. Potek starostne krivulje v državi in banovini kaže relativno nekaj starejšo sestavo Slovenije. Navezana je torej tudi na biološki rezervoar notranjih dinarskih pokrajin.

Osnovni substrat gospodarske delavnosti so zorana zemlja, travniki in pašniki ter gozd, ki povprečno pokrivajo v državi 30,3, 7,3, 17,6 in 31,0, v dravski banovini pa 20,0, 16,1, 12,2 in 42,0% celokupne površine

(sl. 2e). Hektarski pridelki v razdobju 1934 do 38 so znašali za koruzo, pšenico in krompir v državi 17.7, 11.4, in 62.1, v banovini pa 14.1, 9.7, 59.7 na ha (10). Podzemlje kot drugi vir praprodukcije daje našemu gospodarstvu predvsem premog in nekaj rud. Množinsko rezerve niso preiskane. V državi je bilo l. 1938 izkopanih 450, 4.024, 1.262 tisoč ton črnega, rjavega premoga ter lignita. Od glavnih rud smo pridobili železne 606, bakrene 762, svinčene in cinkove 882 in aluminijeve 406 tisoč ton. Istega leta je dravska banovina



izkopala 1.619 odn. 137 tisoč ton rjavega premoga in lignita, 110.000 ton svinčene in cinkove rude, ter 1000 ton bauksita (11). Iz navedenega sledi, da je substrat podzemeljske praproizvodnje dokaj revnejši na področju dravske banovine kakor oni v državi, vendar pa po kakovosti popolnoma sličen.

Poklicna struktura države in banovine kaže 76.5 odn. 60.2% poljedelskega, 11.0 odn. 22.0 industrijsko obrtnega, 4.5 do 6.8 trgovskega in prometno gospodarskega življa; 4.0 odn. 4.6% živi od javne službe in prostih poklicev ter 3.4 odn. 6.1% v ostalih poklicnih skupinah (sl. 2f). Le prenaseljenost podeželja pritiska delovne sile k nepoljedelskemu delu (12):

O notranjih trgovskih izmenjavah ter oddajnih in namembnih postajah jugoslovanske in z njo banovinske zunanje trgovine so podatki dokaj pičli. Raziskovalnega dela naša uradna znanost tudi tu ni opravila. V splošnem ima jugoslovanska zunanja trgovina pri izvozu surovinski značaj, v uvozu prevladuje tehnični izdelek. Z njima ima dravska banovina v svojih izmenjavah s tujino popolnoma skladno sestavo in vzporedne smeri. Pač pa v notranji izmenjavi tokovi proti vzhodu nosijo v večji odstotni udeležbi izdelke, v obratni smeri pa polfabrikate (13,14). Ta proces, ki se je pričel z otvoritvijo SZ—JV prometnih smeri, je najvažnejša posledica politične in z njo gospodarske osvoboditve Slovencev ter temelji na teh prometnih tokovih vsa možnost njih gospodarske eksistence.

Ustrezno zgoraj navedenim podatkom je na jugoslovanski železniški mreži (6.2 km / 10.000 preb., 3.9 km / 100 km²) in na omrežju ljubljanskega železniškega ravnateljstva (9.5 km / 10.000 preb., 7.2 km / 100 km²) specifična prometna obremenitev le 250 tisoč t / km in tudi zgoščeni lokalni, zunanji in tranzitni promet v Sloveniji ostaja s 450 tisoč t / km v isti nizki kategoriji (15). Govoričenje o nujni potrebi težko utrjenih cest in nešteti letališč za pospeševanje »tujkega prometa« v sporazumu z različnimi graditelji avtostrad v inozemstvu se je pri nas po zadnjih dogodkih v svetu nekoliko poglelo. Morda vendar prodre tudi pri nas zdravo načelo, naj se narodno premoženje troši po merilu potreb avtohtonega naroda, kakor sem to kljub bobneči protipropagandi naših »strokovnih« krogov vedno dosledno zahteval (16—20).

Prednost, da Slovenci kot soodločujoči sodelujemo pri izgradnji in organizaciji svojim potrebam prilagojene luke ob skrajni severni jugoslovanski obali, smo v svoji omejenosti kljub političnim brošuram (21) o svojem »namorskem značaju in pomenu« seveda kot mnogo drugega prezrli in zamudili.

ZAKLJUČKI

Jugoslavija, Bolgarija in Romunija predstavljajo jugovzhod Evrope v njega najznačilnejši agrarni gospodarsko-socialni izoblikovanosti. Po načinu izrabe zemeljske površine in podzemlja ima ves ta kompleks značaj ekstenzivne produktivne delavnosti. V nasprotju z absolutno gostoto prebivalstva, ki ni visoka, je področje poljedelsko prenaseljeno. Zaradi mlade, progresivne starostne sestave je na njem demografski pritisk izredno močan. Politična vodstva držav mu morejo iskati zdravega odtoka le v ustvarjanju novih zaposlitvenih možnosti z boljšo izrabo primeroma bogatih surovinskih virov posameznih pokrajin za množinsko in kakovostno rastoče konsumne potrebe domačih trgov. Pospešena industrializacija in obrtno delo v takih okoliščinah nista kak nezdrav pojav razpada svetovnega gospodarstva v zaključene enote z avtarhičnimi stremljenji, katerih značil-

tirne železnice, avtostrade). Ljudsko silo pa bi v starostnem razdobju maksimalne delovne sposobnosti srednjeevropski delodajalec deloma deportiral in vrnil izčrpano, v glavnem pa jo hoče zaposliti na licu mesta v oni praprodukciji, ki je kot nekvalificirano delo stalno plačana po spodnjih mezdnih kategorijah.

Ob takem položaju je brezposelnost boljša kot zaposlenost, ki izpija energije, ali organizacija onih toliko propagiranih velikopoteznih javnih del, ki so le orodje, s katerim naj nas pozneje eksploatira tujec, potem ko smo vanja neproduktivno naložili velike dele svojega narodnega premoženja.

Strogi menjalni in enosmerni sistem zunanje trgovine namenoma prenasičuje trg jugovzhodne Evrope z izgotovljenimi proizvodi ter ubija podjetnost domače industrije in obrti, zavira s tem tvoritev kapitala z nabiranjem prihrankov, rent in dobičkov v vrsti zaslužkov ob poplemenitvi proizvoda od surovine do izdelka. Kljub vsemu delu in prizadevanju evropski jugovzhod ob takem gospodarjenju ne more iz začaranega kroga cenene prodaje in dragega nakupa, ki je zlasti značilen za neuspešna prizadevanja našega kmeta poljedelca. Vsako produktivno investiranje v zasebno gospodarski obliki iz lastnih sil je zaradi sistematično vsiljene revščine nemogoče. Ob takih razmerah današnji srednji Evropi niti ni treba nalagati na jugovzhod kapitala. Clearinški sistem, izvajan po sedanjem načinu, kontrolira itak vsa proizvodna sredstva ter polagoma pritegne tudi ves avtohtoni delovni živelj v svojo oblast.

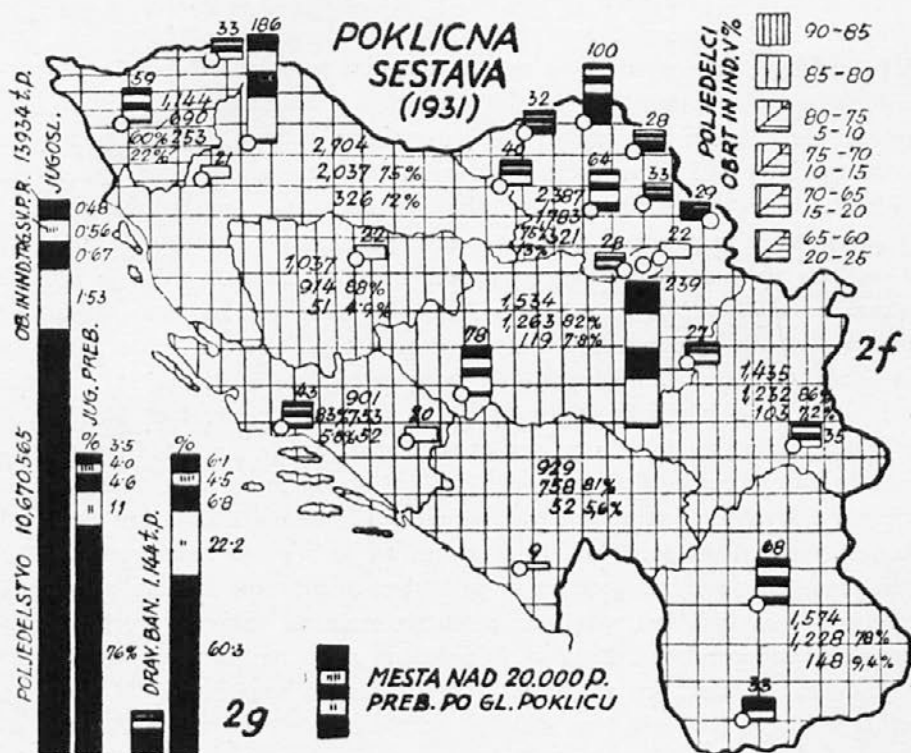
Politične posledice takega položaja so jasne.

Pot k nevtralizaciji škodljivih vplivov ter k osamosvojitvi išče evropski vzhod v koordinaciji malih elementarnih naporov. Pritisku Srednje Evrope se morejo upreti države jugovzhodnega prostora edino s smotrno povezavo svojih sil. Tri četrt stoletni proces politično gospodarske koncentracije srednje Evrope, ki je v fašizmu in narodnem socializmu dosegel zopet enega, in ne zadnjega svojih viškov, mora jugovzhod parirati sicer na drugih etičnih osnovah in z drugačnim idealom mednarodnega sožitja, a tehnično gospodarsko s skrajno ekonomijo sil in v zavestni discipliniranosti vsega področja z identičnimi interesi v obrambi in razvoju.

Regionalno razčlenjeni glavni demografski podatki o Jugoslaviji dokazujejo nje značilno conalno gospodarsko strukturo, ki točno ustreza naravnemu substratu. O kaki drugi diferenciaciji, razen v nekaterih labilnih karakteristikah, ni sledu. Dravska banovina je pri tem vpletena v sestav obdravskega, obsavskega in kraškega pasu, ki je v svojem nadaljnjem poteku bistveni sestavni deli vse države.

Slovinci spadamo torej k dinarskemu Balkanu. Vsako pospeševanje naše izolacije in poudarjanje posebnosti ter vsi lokalni gospodarski pozikusi na takih osnovah ne gredo le proti smeri in smislu svetovno gospo-

darskega in jugovzhodno evropskega razvoja koncentracije in kolaboracije na širših področjih, temveč s tem, da poskušajo trgati po bistvenih interesih slična področja, slabe samo možnost gospodarske eksistence oddvojenih predelov. Čim manjše je namreč gospodarsko področje, tem več umetnih sredstev mora uporabiti, da forsira produkcijo, ki po naravi nima ugodnih pogojev, nasprotno pa ima manj možnosti, da izrabi svoje vire, ki dotekajo izdatneje kot je potrebno za lokalni trg.



V konfliktu bistvenih in stalnih življenjskih interesov med srednjo in vzhodno Evropo in navidezni harmoniji prehodnih konjunkturnih koristi, ni Slovenija nikak individualiziran element, temveč spada po vseh temeljnih osnovah svoje demografske in gospodarske strukture k jugoslovanskemu JV in preko njega k vzhodni Evropi. Le nekatere oznake so se razvile v dravski banovini kot odraz vplivov zapadnega sosedstva. Baš te facielne posebnosti iz kontakta z nemško-italijanskim svetom pa dajejo Slovencem pri spojitvi z jugom in vzhodom neko prednost, ki bi je gospodarsko ne mogli vrednotiti, če bi, ne glede na sigurno potujčenje, bili vključeni v srednjeevropski sistem, ker tam ta specifika niso nikaka odlika.

RUMUNSKI PROBLEMI: TRANSILVANIJA

Razen Dobrudže in Besarabije obsega današnja Rumunija še eno obsežno ozemlje, ki ga njeni sosedji kljub morebitnemu začasnemu zatišju smatrajo za sporno. To je Transilvanija ali Erdeljska (rum. *Ardeal*), pri nas nekdanj močno znana tudi pod imenom Sedmograška, kar pa je bil le malo prikladen prevod nemškega naziva za to pokrajino (*Siebenbürgen*). Pod imenom Transilvanija razumemo danes običajno ves oni del Rumunije, ki je pred vojno spadal k ogrski polovici habsburške monarhije; to so poleg prave Transilvanije pokrajina Maramureš na severu, rumunski del Banata in obrobni del panonskega nižavja. Vsa ta pokrajina je že zgodaj prišla v področje madžarske politične sfere, ali je po večini obdržala v okviru kraljestva sv. Štefana večjo ali manjšo mero samostojnosti, ki se je pokazala posebno v dobi po bitki pri Mohaču (1526), ko je v velikem delu ostala vstran od turške invazije. Transilvanija je bila že takrat v veliki večini naseljena z Rumuni, »Tara româneasca«, kakor se naziva v starih rumunskih literarnih spomenikih. Posebno srdita borba za narodnostno posest Transilvanije pa se je pričela po avstro-ogrski nagodbi iz l. 1867., ko je bila pokrajina prepuščena na milost in nemilost Madžarom.

Močno odločilna je bila za ves obraz Transilvanije politično-geografska vloga Karpatov: na eni strani je to razmeroma zložno gorovje z živahnimi selitvami pastirskega prebivalstva služilo kot vez med obojestranskimi podgorji, na drugi strani pa je s svojo razmeroma redko naseljenostjo, s svojimi gozdovi in soteskami služilo kot idealna obrambna črta in s tem tudi kot zaželjena politična meja za državne tvorbe, ki so vzrasle zapadno od tod. Zato se je politična meja na Karpatih ustalila že v pričetku 15. stol., ko se je tod ustavilo turško prodiranje. Ta meja je ostala v bistvu ista cela štiri stoletja, do konca svetovne vojne. Karpati so sicer ves ta čas ostali žarišče in hrbtnica rumunskega naroda, zavetišče, ki je v najtežjih časih skrilo in očuvalo zadnje ostanke svobode, dokler ni po l. 1918. zbralo okrog sebe velike Rumunije ter s tem uresničilo maksimalnega nacionalnega programa Rumunov. Ali ves ta čas so bili rumunski Karpati tudi prirodna in v nemali meri civilizacijska ločnica. Razlike, ki jih opazimo med rumunskim narodom tostran in onstran Karpatov, so v bistvu one med srednjeevropsko in vzhodnoevropsko, odnosno balkansko kulturno sfero, ki jih na žalost v taki meri občutimo med seboj mi Jugoslovani, ki pa so tam milejše, ker niso uspele ustvariti dveh različnih narodnih individualnosti ter so tudi v konfesionalnem pogledu izražene le v toliko, da je velik del transilvanskih Rumunov že pred stoletji zapustil pravoslavlje in pripada unijatski, grško-katoliški konfesiji. Ali značilno je, da je postala ravno unijatska metropolija s sedežem v transilvanskem mestecu Blaj-u že v 18.

stol. eden glavnih stebrov ohranitve in okrepitve rumunske narodne zavesti, kakor imajo sploh vse najvrednejše kulturne in civilizacijske dobrine rumunskega naroda svoj izvor v jedru Árdeala-Transilvanije.

Kakšna je narodnostna sestava teh krajev in v koliko so morda upravičene madžarske revizionistične zahteve? Večina prebivalstva celotne dežele je nesporno rumunska. Po uradnih podatkih madžarskega štetja iz leta 1910. je bilo 53.8^o/_o prebivalstva rumunskega in 28.6^o/_o madžarskega. Ali madžarska statistika je štela k Madžarom vse Žide, ki tam niti zdaleč ne pripadajo vsi madžarski narodnosti, razen tega pa je manevrirala s pojmi materinskega in občevalnega jezika, kakor pri nas Nemci na Koroškem. Upošteva-joč vse te momente, je erdeljski Nemeč Stoltz na osnovi podatkov iz leta 1910. precenil prebivalstvo celotne Transilvanije z Banatom sledeče: 59^o/_o Rumunov, 25^o/_o Madžarov, 10^o/_o Nemcev in 4^o/_o Židov. Razmerje, ki nam ga kažejo današnje rumunske, v ostalem tudi nezanesljive statistike, se v glavnem strinja s Stoltzovo cenitvijo: od 5,549.441 prebivalcev je 57.8^o/_o Rumunov, 24.4^o/_o Madžarov, 9.8^o/_o Nemcev in 3.2^o/_o Židov.

Glavne poteze tega narodnostno brez dvoma precej nehomogenega prebivalstva so naslednje. Velik strnjen otok nerumunskega življa tvorijo najprej madžarsko govoreči Sekeli ali Sikuli (rum. Săcui), po številu danes okr. 500.000, ki so jih Madžari že v 11. stol. naselili ob zgornjem toku reke Olt in v povirju reke Mureš. Ta otok, ki je edino jedro trdno zasidranega madžarskega kmetskega prebivalstva v osrčju Transilvanije, je brez teritorialnega stika z osrednjo maso madžarskega naroda v Panonskem nižavju. Drugi veliki nerumunski otok v notranjosti dežele tvorijo Nemci, t. zv. Sasi (dasiravno po poreklu večidel iz Porenja), ki so se v 12. in 13. stol. naselili v kompaktni masi v južni Transilvaniji, ob vzhodju Karpatov, po številu danes okrog 235.000. Naseljujejo predvsem vasi in mesta t. zv. Tare Bârsei (nem. Bursenland) s središčema v mestih Brašov (nem. Kronstadt) in Sibiu (nem. Hermannsstadt). Nemci prebivajo nadalje strnjeno še v rumunskem Banatu (okrog 70.000, t. zv. Švabi). Madžarsko kmetsko prebivalstvo pa tvori ponekod večino še v onem obrobem delu panonske ravnine, ki je z mesti Arad, Oradea Mare in Satu Mare pripadla Rumuniji.

Razen v tem obrobem ravninskem predelu so torej podeželske narodne manjšine v Transilvaniji povsod na široko obdane od rumunskega morja in bi bila vsaka zahteva po njihovi priključitvi k Madžarski krivična. Ali položaj komplicira ona poteza, ki je za narodnostno in socialno strukturo Erdeljske najznačilnejša. Kdor n. pr. potuje z brzovlakom skozi te kraje ter se le površno ustavi tu in tam v kakem mestu, dobi vtis, da je prišel v kraje, kjer prevladujeta madžarski in nemški element ter sta le prekrita z vnanjim rumunskim uradnim pečatom. Večina mest ima tudi po svoji fizionomiji močno nemški ali madžarski videz: posebno značilen je Brašov, ki z gradbeno sliko svojega središča ter s svojo sredogorsko gozdnato oko-

lico človeka jedva spomni, da se nahaja pod Karpati, na mejah Balkana in vzhoda, in ne kje ob Renu. Vsi ti vtisi so v toliko točni, ker dejansko v večini transilvanskih in banatskih mest še danes prevladujeta madžarski in nemški element, združena z židovstvom, tako da so bila mesta po večini otoki madžarstva in nemštva sredi čisto rumunskega podeželja. Edino res rumunsko mesto je bilo prej mestece Fagaraš v Karpatih. Te razmere so se seveda po vojni znatno spremenile z dotokom rumunskega uradništva in s pritokom rumunskega prebivalstva v mesta, kjer se danes ne asimilira več. Ali še vedno je ostalo živo nasprotje med razmeroma primitivnim rumunskim kmetijskim ljudstvom in srednjeevropsko civiliziranim, po večini tujerodnim meščanstvom. Pojav, ki znatno zmanjšuje asimilacijsko moč rumunskega življa. Vse to nam dobro ilustrirajo statistični podatki: od celotnega prebivalstva Transilvanije z Banatom pripada 82.7% kmetickemu in 17.3% mestnemu prebivalstvu. Ali od celotnega rumunskega prebivalstva pripada mestom samo 8.7% (pred vojno celo samo 4.1%), dočim od madžarskega 27.2%, od nemškega 23.3% ter od izrazito meščanskega židovskega celo 64.8%. Na celotnem kmetickem prebivalstvu so Rumuni udeleženi s 64.8%, Madžari z 21.7% in Nemci z 9.4%. Od mestnega prebivalstva pa odpade na Rumune samo 35% (pred vojno 17.6%), na Madžare 37.9%, na Nemce 14% in na Žide 10.4%.

Vse te značilnosti nam še boljše pokažejo podrobni podatki za večja okrožja. V Banatu, t. j. v Temišvarsko-Torontalskem okrožju imajo Rumuni na podeželju neznatno relativno večino (43.7% proti 37.6% Švabov in 9.9% Madžarov), dočim so v mestu Temišvaru v neznatni manjšini (pred vojno samo 10.4%, danes 16.7% proti 38.9% Nemcev, 31.1% Madžarov in 7.7% Židov). V Aradskem okrožju je na kmetih 67.7% Rumunov, dočim so v mestu Aradu v večini Madžari (pred vojno 63%, danes 51.6% proti 29.3% Rumunov, 5.6% Nemcev in 10.7% Židov). V bihorskem okrožju, ki obsega poleg pretežno madžarske ravnine še rumunski hribovski živelj Bihorskega masiva, je na deželi 67.8% Rumunov, a v mestu Oradea Mare (Vel. Varadin) je bilo pred vojno le 5.7% Rumunov, danes jih je 20% proti 52.3% Madžarov in celih 24.5% Židov. V okrožju Satu Mare, ki sega tudi še daleč v panonsko ravnino, je 62.8% kmetijskega prebivalstva rumunskega, a v mestu samem je le 25% Rumunov (pred vojno le 2.8%) proti 41.1% Madžarov in 33.3% Židov. V okrožju univerzitetnega in zelo živahnega industrijskega mesta Cluj (madž. Kolozsvár, nem. Klausenburg) je na kmetih 74.4% Rumunov, v navedenem mestu samem pa jih je 33.3% poleg 49.1 (pred vojno 71.8%) Madžarov in 13.4% Židov. V okrožju Mureš, ki obsega tudi pretežno večino sekelskega ozemlja, so seveda Rumuni tudi na deželi v manjšini (39.2% proti 54.1% Madžarov), v mestu Târgu Mureš pa jih je celo le 17.5% proti 65.1% Madžarov in 15% Židov. V okrožju Brašov, torej v jedru nemškega kolonizacijskega ozemlja, so na deželi Rumuni že v relativni večini

(41.7%), po vojni so jo dosegli tudi v samem mestu Brašovu (36% proti 33% Madžarov in samo 26.6% Nemcev). V okrožju Sibiu je na deželi 76% Rumunov, v mestu Sibiu pa so še v večini Nemci z 51.6%. V posameznih narodnostno zelo mešanih mestih je značilna razporeditev narodnosti po posameznih mestnih delih. Tako ima n. pr. Temišvar stari madžarski mestni del okoli gradu, potem nemški del, t. zv. Josephsstadt iz 17. stol., dočim je nekdanja turška četrt, t. zv. Palanka, naseljena danes skoraj le po rumunskem in srbskem prebivalstvu. Poučna je razporeditev tudi v Brašovu: staro nemško jedro nekdanjega Kronstadta ima še danes nemško večino in nemški izgled, na trgovinah se bleste po večini saški priimki. Moderni industrijski mestni del, Blumenau, je pretežno madžarski, povsem rumunska pa so najbornejša predmestja proti zapadu.

Tako se nam na vsakem koraku očituje socialni prepad med že zdavnaj ustaljenim, kulturno in gospodarsko nadmočnim madžarskim in nemškim mestnim elementom, ki je seveda držal v nepremagljivi gospodarski odvisnosti tudi podeželje, ter med rumunskim kmetiskim prebivalstvom, ki je bilo še do nedavna nestalen pastirski element, udeležen le v neznatni meri na urbanskih poklicih, kakor so obrt, industrija ali trgovina. S svojo prirodno vitalnostjo ter velikim prirodnim prirastkom pa je ta element vedno bolj pritiskal na vrata mest. Ko je po svetovni vojni dobil oblast v svoje roke, je moralo nujno priti do težavnega, skoraj nemogočega sožitja med njim in narodnimi manjšinami. To velja predvsem za razmerje do Madžarov, kajti transilvanski Nemci so danes ločeni od svoje narodnostne matice, so deloma trdno zakoreninjeni v erdeljski zemlji ter nadaljujejo v glavnem isto pot relativne politične lojalnosti in gospodarske preudarnosti, ki so jo ubrali že pod madžarskim režimom. Madžari pa, ki so preje neomejeno gospodovali i v političnem i v gospodarskem pogledu, so vse te pozicije mahoma izgubili ter se danes čutijo tem bolj zapostavljene in ponižane po mladem rumunskem življu, na katerega gledajo kot na neprimerno manj vrednega in manj kulturnega.

V zvezi z narodnostnim se je nujno pojavilo tudi ekonomsko-socialno vprašanje. Transilvanija je bila namreč kakor večina madžarskega teritorija področje zemljiške veleposesti, ki je bila po večini v rokah madžarske aristokracije. Pred vojno je 37% celotne površine pripadalo posestvom nad 100 ha, od katerih jih je mnogo obsegalo več kot 500 ha. Na drugi strani je mala kmetijska posest, to je ona pod 3 ha, večinoma v rumunskih rokah, obsegala sicer okroglo 50% zemljiških posestnikov, ali samo 7—8% vse poljedelske zemlje. Ona kategorija pa, ki so jo Madžari označevali kot srednjo posest, ki pa je po naših pojmih že velika posest, saj obsega posestva nad 57 ha, je beležila 28% posestnikov in skoraj polovico (49%) vse obdelane zemlje. Ali tudi v tej kategoriji so bili Rumuni zastopani le z neznatnim odstotkom 2.5%.

Svetovna vojna, ki je v Transilvaniji zamenjala vloge, je prinesla tudi v tem pogledu radikalen preobrat, ki je usodno prepleten z narodnostnimi nasprotji ter eden poglavitnih vzrokov spora za Transilvanijo. V tem pogledu je bilo značilno, da je velika ljudska skupščina v mestu Albi Iulii, ki je 1. decembra 1918. proglasila zedinjenje Transilvanije, Maramureša in Banata z Rumunijo, postavila za eno svojih glavnih programskih točk agrarno reformo. Agrarna reforma, ki se je pričela izvajati l. 1921., je bila zelo radikalna, med najbolj radikalnimi takimi primeri v Evropi. Zemljo je na novo dobilo v posest okrog 540.000 upravičencev, do tedaj po večini poljedelskih delavcev, od tega 134.000 takih, ki niso bili rumunske narodnosti, med njimi 87.500 Madžarov. Razlastilo se je ogromno zemljišče v obsegu 1.164.000 ha. Posestva nad 100 ha so padla od 37 na 14.6% celotne površine. Značilno je, da je bil vendarle obseg agrarne reforme v Transilvaniji umerjenejši, kakor pa na ozemlju stare Rumunije, kjer se je razlastilo skoraj 2.800.000 ha in so posestva nad 100 ha padla od 42.5% na 7.8%. Ali prizadeta madžarska aristokracija je kljub temu vodila sistematično borbo, po večini iz emigracije, proti izvedbi in odobritvi te agrarne reforme ter je še danes glavni moralni in finančni iniciator madžarske revizionistične kampanje na tej strani. Kot enega glavnih razlogov v svoj prid navaja ta socialna plast tudi v tem primeru kvalitativni in kvantitativni padec poljedelske proizvodnje, ki bi naj bil posledica nesmotrnega gospodarstva na malih kmetijskih posestvih. Ali statistika nam danes že potrjuje, da je ta proizvodnja v prvih povojnih letih sicer v resnici padla, da pa se je v poslednjem desetletju močno dvignila; ugotovilo se je celo, da se je znatno povečal obseg obdelane zemlje na račun gozda in pašnika, ter da se je na ta način še močnejše ustalil rumunski, kmetijski element.

Razumljivo je seveda, da stoje v ozadju madžarskih revizionističnih teženj tudi drugi, splošno gospodarski vzroki. Saj je ravno Transilvanija tvorila idealno gospodarsko izpopolnitev madžarskega nižavja, ki je pač le idealna žitnica, drugih gospodarskih možnosti pa skoraj nima. Transilvanija s svojo vsestransko prirodno izobliko, od visokih gorskih pašnikov in gozdov preko gričevja do plodne ravnine, pa nudi vse ono, česar Madžarska nima: to je predvsem gozd (35% vse površine), živina in končno rudno bogastvo, ki ga v sicer zmernem obsegu hrani hriboviti del Banata in Bihorsko gorovje. Ne smemo pozabiti nadalje na velike možnosti izrabe vodnih sil, ki bi bile seveda še mnogo bolj potrebne Madžarski kakor Rumuniji. Madžari poudarjajo radi, da Transilvanija tudi v prometnem pogledu teži na zapad: tja se odpirajo doline transilvanskih rek Temeša, Mureša, Kriša in Someša; madžarska prometna politika je pomembnost te prometne usmerjenosti še umetno stopnjevala; zato ima vsa zapadna Transilvanija svoja tržišča že v velikih ravninskih mestih Temišvar, Arad, Oradea Mare itd., dočim so gospodarski stiki posameznih transilvanskih dolin neposredno med

seboj zelo majhni. Odtod gospodarska nujnost, da so se ta ravninska tržišča in prometna središča priključila tudi politično transilvanskemu ozadju dasiravno se je s tem prišlo v navzkrižje z načelom narodnostne meje in se je ustvarila ena najbolj nevarnih črt madžarsko-rumunskega trenja.

D O K U M E N T I

Nevarni sanjači

Prijatelj naše revije nam je za vzpodbudo treznega in realnega gledanja, kakor sam pravi, na pereče naše probleme v zvezi s splošnim razvojem v svetu in pa zaradi pomanjkanja takega gledanja pri drugih, ki so tudi poklicani, da bi v teh težkih časih spregovorili svojemu narodu odkrito besedo o tem, »kako naj merimo daljo in nebeško stian«, poslal daljše pismo, iz katerega posnemamo nekaj načelnih misli. Zde se nam tako kaže, da jih ne smemo zamočati. Prijatelj nam piše:

Medtem ko zahteva realno življenje, zlasti pa sedanji čas predvsem hladno in trezno računanje z danimi dejstvi ter proučevanje našega položaja v skladu z njimi, je med nami še vedno polno sanjačev, ki rešujejo svetovne probleme in z njimi naš problem — z verzi ali pesniško domišljijo, ne pa s hojo po realnih tleh. Mislim, da je naša kulturna javnost dolžna spregovoriti k temu pojavu svojo odločno besedo, še preden bi utegnilo biti prepozno, kajti, **narodu ne smemo graditi bodočnosti v kakem zasanjanem svetu, marveč na njegovih domačih tleh**, ki je z njimi tesno zvezan...

Zakaj ne bi imeli toliko poguma, da bi zapisali, da »pesniki« niso poklicani sanjati o narodovi politiki, kakor stokajo na primer o objektih svojih ljubezenskih nagnjenj. Misel, da so pesniki poklicani »voditi narod«, je mogla nastati samo pri narodih, ki niso imeli drugih organov za oblikovanje svojih političnih programov, bodisi da jih niso mogli imeti spričo primitivnosti svojega

notranjega ustroja, ali pa zaradi hlapčevanja drugim narodom.

Tako smo bili do nedavnega tudi mi Slovenci brez svojega samostojnega političnega sloja, seveda tudi brez države, pa smo zato mogli — na primer pred 100 leti — videti v kaki pesmici političen program »domorodnega značaja«. Metode usmerjanja političnega življenja naroda pa so se v tem stoletju bistveno spremenile. Zato seveda take primitivne, rekel bi, trubadurske metode ne morejo biti vodilo za naše politično življenje, zlasti ne v dnevi, ki tudi slepcem kažejo, da je treba voditi vso narodno politiko po strogo eksaktnih, znanstvenih metodah, pa povsem realno, daleč od vseh fantazij in pesniških prividov... Drugače je seveda s politikujočimi pesniki, s temi nevarnimi sanjači. Oni si pričarajo politične položaje in z njimi razpolagajo nekako tako kakor z rekviziti svojih verzov: tam, kjer je verza premalo, dodajo to ali ono »rožnato« dopolnilo, pa pričarajo »dehteči vonj šumečih gajev« ali »rdečo rožo misli tvojih« itd. Takšno početje seveda ni nevarno, dokler se giblje v mejah konvencionalne poezije, o kateri vsakdo ve, kje so — sanje in kje je — dejansko stanje. Nevarno pa to postane, kadar hočejo poeti, opirajoč se na bogzna kakšno »mesianstvo«, igrati vlogo političnih »jasnovidec«.

Politika ne zahteva danes le realističnih mislecev, marveč tudi ljudi, ki o stvari **kaj pozitivnega vedo**, se na njo spoznajo ter so po svetu že kaj videli in izvedli, ne pa da — stisnjeni v ozek ambijent — krtovičijo svoje misli po shemah, ki niso zrasle iz dejanskega življenja, temveč so le plod njih pesniške domišljije ali špekulativnih raz-

glabljanj... Take slike so seveda daleč od življenja in njega tokov, so varljive in — **nevarne**, kajti **življenje naroda se ne razvija po pesniških poljanah, kjer lahko suvereno postavljajo svoje kulise pesniki** (tega jim ne odrekamo), **temveč v borbi trdih dejstev**, ki jih je treba predvsem temeljito poznati, da se o njih lahko kaj pametnega pove.

Zato je že smešno, kako se vsi ti naši »jasnovidci« izogibljejo naši realnosti in blodijo po skritih hodnikih svoje bujne domišljije. Ali se vam ne zdi, da so se že tako oddaljili od našega narodnega življenja, da so v iskanju raznih »prirodnih« funkcij našemu narodu izgubili voljo in smisel za opravljanje **svojih funkcij** v našem narodu. Beseda »narod« jim je le igrača za žongliranje z raznimi novimi domislicami, kakor so srednjeevropska in ne vem kakšna skupnost, za beg od vsega pristno domačega in skrivanje v vseh mogočih ideoloških, svetovnonazornih in kulturnih pragozdih, daleč od domačih logov. Beseda »narod« jim je le okras njihovega pesniškega mozaika, ne pa realnost, ki zahteva predvsem — dela in v delu **domače, narodne usmerjenosti**.

Ako pa se najde med njimi izjema, recimo resničen pesniški vrh, ki tudi v svoji poeziji ni izgubil svoje »nebeške strani«, tedaj — lop po njem!... V očeh slepih »jasnovidcev« se tak človek »kompromitira«, čim mu je njegov izklesani pesniški jezik sposoben povedati tudi — politično **resnico** in oznanjati **trezni politični realizem**... To je menda najboljši dokaz za upravičeno domnevo, da ne gre le za slučajne sanjače, temveč za — **nevarne sanjače, ki svoje protinarodne špekulacije nalašč zavijajo v mistične pesniške tvorbe ali sentimentalno-lirično prozo**, v kateri je glavno samo to, da se verz in stavek lepo čitata... Kaj je tem sanjačem mar za — narodovo usodo!...

Vojna presenečenj

Vojna, ki je izbruhnila v septembru lanskega leta, se je dolgo razvijala v znamenju zelo obzirnega medsebojnega otipavanja glavnih nasprotnic — velesil.

Sele v začetku letošnjega aprila se je začel razvoj, ki je nakazoval bližnji spopad Nemčije na eni ter Anglije in Francije na drugi strani, obenem pa tudi verjetni vstop nemške zaveznice Italije v vojno. Dober mesec po nemški intervenciji na Danskem in Norveškem (v noči od 9. na 10. aprila letošnjega leta) je sledil nemški napad na Nizozemsko in Belgijo (v noči od 10. na 11. maja). Po šestih dneh je Nizozemska opustila nadaljnjo borbo, po 14 dneh je kapitulirala Belgija... 10. junija 1940 se je odločila za vstop v vojno Italija, 16. junija pa je nova francoska vlada, ki jo je po Reynaudovi demisiji sestavil maršal Petain, sklenila zaprositi Nemčijo za premirje... **Sporazum o premirju** z Nemčijo je bil podpisan 22. junija 1940 v zgodovinskem gozdiču pri Compiègneu, kjer so bili 11. novembra 1918 diktirani mirovni pogoji Nemčiji. Premirje med Francijo in Nemčijo stopi v veljavo šest ur po obvestilu italijanske vlade, da je bil po premirju z Nemčijo dosežen tudi sporazum o premirju z Italijo.

Tako se je torej borba na glavnem bojišču v dosedanjem poteku vojne zaključila v nekaj tednih z izločitvijo glavne vojaške nasprotnice Nemčije — **Francije**. Zaključila pa se ni le s porazom na pravem bojišču, temveč tudi na političnem in diplomatskem, kajti medtem ko se je Francija s podpisom premirja povsem odvrnila od svoje dotedanje zaveznice Anglije, sta Nemčija in Italija kot zaveznici v tej vojni prav ob podpisu premirja s Francijo demonstrativno manifestirali svojo popolno povezanost v skupni borbi za skupne vojne cilje. Premirje, podpisano 22. junija 1940 v Compiègneu, ni torej sankcioniralo samo francoskega poraza na bojišču, temveč tudi konec francosko-angleškega sodelovanja. To drugo dejstvo pomeni za Nemčijo znabiti še več od samega vojaškega uspeha. Vojna je postavljena s tem na povsem **nove osnove** in se bodo posledice tega preokreta sredi bojev pokazale v vsem svojem obsegu šele v bližnjem razvoju vojne.

Oboroženi konflikt, ki se je začel v septembru lanskega leta v Evropi, je iz-

gubil svoj kontinentalni značaj in vojna se bo sedaj pomaknila na obronke evropske celine ter od tod verjetno še daleč preko nje — na morje in v zrak in druge kontinente, ako bo seveda Anglija s svojim imperijem nadaljevala vojno do kraja, zanašajoč se odslej predvsem nase ter na pomoč in oporo Zedinjenih držav Severne Amerike, odnosno obeh Amerik. Vprašanje je le, ali ne bo francoska kapitulacija vplivala na ameriško razpoloženje prej v protintervencionističnem kakor v intervencionističnem smislu. V vojni, ki je tipična vojna presenečenj, kakor nam je to pokazal že njen dosedanji razvoj, ni mogoče ničesar napovedovati. Dogodke, kakor se sproti vrste z bliskovito naglico, je komaj mogoče beležiti, ne pa že tudi ocenjevati.

S sklenitvijo premirja med Francijo na eni ter Nemčijo in Italijo na drugi strani nastajajo velike vojaške, politične, diplomatske in tudi že ideološke spremembe, ki jih ne smemo prezreti, ako hočemo z razumevanjem slediti nadaljnjemu razvoju položaja.

Popolna nepripravljenost zapadnih demokracij za tako ogromno preizkušnjo moči, kakršno jima je vsilila vsestranska pripravljenost Nemčije in njene italijanske zaveznice, sta dve dejstvi, s katerima moramo v sedanjem položaju računati. Iz teh dveh dejstev in njihovih posledic v praksi pa izhajajo važne spremembe v celokupnem razmerju sil, ki si sedaj stoje nasproti.

Anglija je na evropskem kontinentu izgubila svojo najboljšo zaveznico, svojo najsigurnejšo oporo. Kolikšno izgubo bo ta izguba pomenila tudi za angleški imperij, bo mogoče v kratkem presoditi. Položaj tik pred objavo pogojev premirja, ki ga je sklenila Francija, bi se dal na splošno označiti kot položaj pričakovanja ali značilna vmesna faza velikih bližnjih odločitev. Te so že v zraku. Ne glede na končni položaj Francije, ko bodo znani pogoji premirja, je namreč izven dvoma, da je Francija kot vojaška sila na kopnem v svoji matični zemlji likvidirana. To dejstvo je francoski ministrski predsednik maršal Pétain odkrito in junaško priznal v svojem govoru francoskemu na-

rodu 20. junija tega leta, ko je pojasnil razloge, zaradi katerih je bila Francija prisiljena, da zaprosi za premirje. Maršal Pétain je dejal med drugim: »Nismo več tako močni kakor pred 22 leti in imeli smo premalo prijateljev. Premalo vojakov, premalo orožja, premalo zaveznikov — to so vzroki našega poraza. Ko smo zmagali v zadnji vojni, je zmagal med Francozi duh veselja nad duhom žrtev. Ljudje so zahtevali več kakor so dali. Danes je nesreča tu.«

Ako torej predpostavljamo dejstvo, da matična francoska zemlja ni več samo negativna postavka v nemških in italijanskih strateških računih, se bo ta strateška sprememba v kratkem čutila ne le nasproti Angliji, temveč tudi v **sredozemskem bazenu**, zlasti v njegovem zapadnem delu, kjer bo Italija v kratkem popolnoma zavarovana s severa. Po tem zavarovanju pa se ji utegne pridružiti v njeni sredozemski borbi tudi **Spanija**. Ta je po vstopu Italije v vojno prešla iz nevtralnosti v položaj tako zvane »nevojskujoče se sile«, kakršnega je zavzemala do tedaj Italija. Očividno bo sedaj čakala le še na najugodnejši trenutek, da tudi ona aktivno poseže v borbo. Zasedba Tangerja, ki je formalno izvršena sicer v skladu s tangerskim statutom, že nakazuje tak razvoj španske politike.

Negotovost borbe na zapadnem bojišču je imela svoj neposreden odmev tudi v zadržanju nekaterih držav v **vzhodnem Sredozemlju**, zlasti onih, ki so pogodbeno vezane z zavezniki, kakor Egipt in Turčija. Značilno je, da Egipt doslej ni še vstopil v vojno z Italijo in se je omejil le na začetno prekinitvev odnošajev z Rimom. Glede Turčije, ki je v zadnjem času sama zatrjevala, da bi izpolnila svoje obveznosti napram zaveznikom samo v primeru direktnega napada nase, se zdi, da je njena odločitev vezana bolj na Rusijo kot na zaveznike. Ta izhod si je sicer Turčija zavarovala že v pogodbi z zavezniki, toda razvoj dogodkov jo je le še bolj navezal na rusko sosedo, ki postaja prav v zadnjem času nekoliko bolj ekspanzivna in dinamična, seveda le na področju, o katerem je bilo mogoče že doslej domnevati, da tvori njeno interesno sfero.

Kakšen bo nadaljnji razvoj sovjetske politike, zlasti po izločitvi Francije iz borbe, je za sedaj še težko predvidovati. **Rusija** se je doslej omejevala le na tako zvano zavarovalno politiko na področju svoje neposredne varnosti. Ali bo ta taktika tudi v bližnji bodočnosti povsem odgovarjala njenim interesom in njenim končnim ciljem v sedanji vojni, bo pokazala že nova faza vojne, ki se sedaj začne in ki, prav tako kakor dosedanja, ne izključuje nadaljnjih presenečenj, le da utegnejo biti nova presenečenja — presenečenja na večje krajevne in časovne daljave.

Trenutno je v ospredju zanimanja predvsem nadaljevanje nemško - italijanske borbe proti **Angliji** in njenemu imperiju. Nemčija in Italija si bosta po izločitvi Francije mnogo lažje razdelili svoje posebne naloge proti skupnemu sovražniku: Nemčija bo po nemških napovedovanjih usmerila svoj napad direktno na angleški otok, torej na matično angleško zemljo, Italija pa bo prevzela borbo proti angleškim sredozemskim postojankam in angleški afriški posesti, verjetno z nemško podporo, kolikor bi ta prišla v poštev. V ozadju — na Daljnem vzhodu — pa že čaka tretja zaveznica v skupni borbi proti Angliji, **Japonska**, ki je že pokazala svoje zanimanje za francosko in angleško kolonialno posest v Pacifiku.

Kaj bodo v tem položaju storile **Zedinjene države Severne Amerike**? Ali bo Japonska vezala njihove sile, še preden bi mogle priskočiti Angliji na pomoč? Ali je spričo borbe med intervencionisti in izolacionisti, ki se v ameriški javnosti navzlic Rooseveltovim naporom še vedno nadaljuje, sploh že gotovo, da bodo Zedinjene države intervenirale proti Nemčiji in Italiji na strani Anglije? In ako bodo, kdaj bodo? To so vprašanja, ki so po francoskem premirju postala bolj pereča kakor bi se to zdelo. Za sedaj se zdi, da ogromna večina Američanov že spoznava potrebo po čim večjem oboroževanju in da se bodo Zedinjene države skušale pripraviti za vsak primer. Toda trenutno so Zedinjene države po svoji psihološki in materialni pripravljenosti za intervencijo v Evropi nekako v položaju, v kakršnem

je bila Anglija lansko leto pred prevzemom svoje prve kontinentalne obveznosti v Evropi...

Ideološko in glede na končne vojne cilje si stoje v sedanji vojni vedno bolj jasno nasproti tri glavne tendence: demokratska, fašistična in komunistična. Demokratska se je doslej izkazala izmed vseh treh najmanj dinamična, najmanj ofenzivna, dinamičnost ostalih dveh pa je manj v sistemu kakor v osebem vodstvu. Merjenje sil zavzema tudi v tem pogledu vedno večji obseg in bo prav tako kakor vojaško, diplomatsko, politično in gospodarsko merjenje sil odločilno vplivalo na preobrazbo sveta po sedanji vojni, četudi so ideologije v sedanjem nasprotju interesov še vedno potisnjene zelo daleč v ozadje konflikta.

Dr. Branko Vrčon

Imperializmi in mali narodi

Živimo v prehodni dobi dveh vekov. Ustaljeni imperiji so na poti novonastajajočim in obratno. Izjavljajo, da drugi poleg drugih ne morejo obstati. Dva miselna svetova bijeta boj na življenje in smrt, ostali pa čakajo v zasedi, da pride njihov čas. Vseobsegajoči boj grozi, da se razširi na vsa zemeljsko oblo in že se razširja nevarno mnenje, da so ure malih, nevtalnih držav štete, ker da nastaja doba izključno velikih imperijev.

Važno je zatorej, da si z vidilka male države poblizje ogledamo pojmovno vsebino različnih »imperializmov«, pred katerimi trepetajo male države, ki žele ohraniti svojo samostojnost in neodvisnost. Začetj moramo seveda z najstarejšimi izmed obstoječih imperializmov.

O angleškem imperializmu slišimo toliko neugodnih sodb po svetu, a Angleži sami ga seveda smatrajo kot nekaj dobrega, celo vzvišenega. Prav je, ako ta pojem nekoliko razčistimo. Kar velja glede britanskega imperializma, velja podobno tudi glede francoskega in, ako hočete, tudi glede ameriškega, saj so vsi nositelji tako zvane zapadne civilizacije. V imenu iste civilizacije pa nastopajo tudi nekateri drugi, novejši imperializmi.

Pri nas, ki smo do še pred dvema de-

setletjema bili navezani o tem vprašanju pretežno na enostranske vire, smo si na primer pod pojmom angleškega imperializma predstavljali debelega Johna Bulla, kako udobno sloni na vrečah zlata na svojem otoku (in seveda kadi pipo), dočim se črnci, Indijci, Arabci in druga plemena po vsem svetu v potu svojega obraza pehajo za skorjo kruha, da obogate tega mastnega strica, njegovi valpti pa jih k temu z bičem priganjajo. Po vojni smo bili deležni podobnih predstav o isti stvari od drugod. Celotno med angleško govorečimi Američani jih ni malo, ki prikazujejo Angleže kot narod, ki je s krivično hierarhijo razdeljen v maloštevilne privilegirance in v mnogoštevilne zapostavljence, ki so vprženi v sistem, ki ima sicer navidezno parlamentarno demokracijo, ki pa je še vedno fevdalen in še vedno izrablja kolonije v sebične namene.

Ako pa hočemo stvar kritično motriti, ne smemo pozabiti, da so, odnočno da izhajajo take sodbe od sebičnih, zainteresiranih velesil samih, ki so imele ali imajo prav take namene, pa drugim enakega v svoji zavisti in pohlepu niso hotele ali nočejo privoščiti. Na drugi strani gre za nevednost širokih množic, ki jo spretno izrablja in podpihuje nasprotna propaganda.

Ako si hočemo o tem ustvariti jasno sodbo, moramo slišati obe plati. Zanimivo je na primer, kaj pravijo o svojem imperializmu — Angleži.

Sir Norman Angel opozarja v svoji nedavno izišli knjigi »The Empire« na strogo ločitev dveh pojmov, ki ju le prepogosto zamenjujemo. To sta pojma imperium in dominium. Ali po naše nekako: duhovna oblast — fizična posest. Že srednjeveški juristi so oba pojma strogo ločili. Dočim je prvi pojem zasnovan na medsebojnem zaupanju, sloni drugi pojem v razliki med gospodarjem in sužnjem. Obe pojmovno različni vladavini so razne države praktično uveljavljale — in jih še uveljavljajo! — že dve tisočletji. Caesarjev imperij je skušal napraviti konec strahovladju, ki so ga zakrivili gubernatorji,

kakor Verres, ki so iztiskavali iz brezpravnih podložnikov zadnje denarje, da so se sami obogatili (dominium!), da mesto tega vzpostavi disciplinirano upravo nad polnopravnimi državljani zaradi čim večjih koristi za splošnost (imperium!). S postopnim pripuščanjem državljanских pravic vsem podložnikom je prišlo do pojma civis Romanus t. j. polnopravni rimski državljan. Srednji vek je priril pojmu imperium nov pomen, s tem da je v njem videl simboliziranega Boga, ki je izvor vse oblasti na zemlji, oblast pa je vtelešena v sveti Cerkev. Tako je — po tem naziranju — po Cerkvii prešla ta oblast na sveto rimsko cesarstvo. Dante je definiral pomen in poslanstvo svetne oblasti (imperiuma) takole: »Miroљjubnost, bratstvo med vsem človeštvom, priznanje vzvišenosti in prvenstvenosti vsega duhovnega nad tvarnim.« To poslanstvo, sestavljeno iz teh treh bistvenih elementov, je v novi dobi prešlo na britanski (in francoski) imperij. Pax Britannica t. j. britanska zamisel svetne oblasti (imperium) izvirajo pojmovno torej iz Pax Romana (rimljanske zamisli svetne oblasti, zlasti v Caesarjevi dobi), je pa seveda vse bolj izpopolnjena, saj že površinsko obsega britanski imperij veliko večje število narodov kakor svoječasno rimski in tudi njegova oblika vladavine nudi le-tem veliko večje svoboda. Tako sir Norman Angel.

Zgodovina modernega imperializma se začne z odkritjem Amerike, torej v XIV. stoletju. Prvo poglavje modernega imperializma je bilo kaj temno in strašno. Protij strahovladju španskih conquistadorjev se je med španskim javnim mnenjem dvignil val ogorčenja, ki je temu uveljavljanju golega dominija sčasoma napravil konec. Nastopilo je drugo poglavje modernega imperializma, ki je bilo izpolnjeno z javnim razpravljanjem o obveznostih zavojevalne države napram novoosvojenim pokrajinam. Zlasti je bilo močno to reformatorsko gibanje v Španiji. V XVI. stoletju so znameniti pisatelji, misijonarji, filantropi, reformatorji v Angliji z žgočo besedo bičali pohlep po

denarju in avanturizem v kolonijah in se zavzemali za odpravo sramote trgovine s sužnji. Enaka stremjenja so se pojavljala tudi v Franciji, kjer sta še pred revolucijo Diderot in Voltaire zahtevala reforme v kolonijah.

Revolucija sama pa je postavila ne le temelj zapadni civilizaciji, ampak tudi modernemu imperializmu. V XIX. stoletju je angleški parlament dokončno prepovedal trgovino s sužnji. Nato sledi rapidno izboljševanje položaja ljudstev v francoskem in britanskem imperiju. Velike investicije, izboljšanje prometa, posplošenje higiene, socialna in verska vzgoja divjih ljudstev, vse to zahteva ogromnega podrobnega dela, dolgotrajnega truda in potrpežljivosti angleške in francoske uprave v tropskih krajih. Francija ustvari svoj čudež v Afriki z modro politiko maršala Lyauteya, Velika Britanija pa z Westminsterkim Statutom, ko opusti zunanje vezi med dominioni, da jih le še bolj otkrepi z notranjimi vezmi, o čemer priča složen vstop v vojno vseh dominionov na strani Anglije. Zamisel francoske imperialne uprave je, da naj se počuti vsak prebivalec imperija Francoza, ki je član večje Francije, dočim prepušča angleška uprava vsakemu narodu in vsakemu plemenu popolno avtonomijo, v kolikor ta seveda ne nasprotuje osnovnim pojmom evropske kulture. Tako vsaj v teoriji. Francija gradi svoj imperij centralistično, Vel. Britanija pa federalistično. Iz kolonij nastajajo dominioni, iz dominionov — neodvisni, a vendar zavezniški narodi. Oba imperija pa gradita na zaupanju v njunih imperijskih vključenih ljudstev, ker se jima zdi, da je to najboljša in trajna vez, ki veže njuna imperija v ogromna svetova. Oba imperija sta torej v stalnem razvoju k višji enoti: od imperija k sovladju (Empire Commonwealth). Sta torej v evoluciji in ne v disoluciji. Notranjo silo in rast daje obema imperijema dejstvo, da sta nosilca zapadne civilizacije, ki jo želita posplošiti na vse področje svojih imperijev. Točno definicijo zapadne civilizacije daje znamenita ameriška pisateljica Dorothy Thompson (žena Sinclaira Lewisa), ki

pravi: Osnovna načela zapadne civilizacije so tri: 1. krščanska etika, 2. znanstveni napredek, 3. zakonitost. Bistvo krščanske etike je v tem, da ima je slabotni enake pravice kakor močni, ki si morajo sami določiti meje svoje moči, preko katere ne smejo. Bistvo znanstvenega napredka je v spoznanju, da je iskanje resnice neodvisno od vsake omejitve s strani države. Ono seveda predpostavlja ločitev kulture od sile. Bistvo zakonitosti je v spoznanju, da je dogovor višja vrednota, kakor pa razsodba, kar predpostavlja kontinuiteto razmerij, ki pa se vedno lahko spreminjajo, da so le v skladu s prvotnim splošnim pravilom, kateremu se morajo vsi ukloniti: kralj, prezident, močni in slabotni.

Iz dosedaj povedanega smo mogli posneti za male države zlasti važno spoznanje, da so imperializmi dinamični. Da preživljajo različne faze, v katerih so v svoji okolici več ali manj nevarni. Te faze so: zavojevanje, faza brutalnega izrabljanja (dominium), faza mirne izgraditve (imperium), faza sovladja izgrajenih zavezniških edinic prvotnega imperija (Commonwealth) in končno faza svetovne konfederacije, ki nam jo zaenkrat še utopistično obeta — prihodnji vek.

Angleži in Francozi imajo obe prvi dve fazi imperialnega razvoja (zavojevanje, brutalno izrabljanje) že davno za seboj. So že na koncu tretje faze (mirnega izgrajevanja) in tako rekoč že v četrti (sovladja) ter se skušajo rapidno približati peti in končni fazi — svetovni konfederaciji. Glede tega so bili konec lanskega in v začetku letošnjega leta sprejeti v Londonu in Parizu usodno važni državni sklepi o zasledovanju skupne politike obeh vladavin ne le med vojno, temveč tudi toliko časa po sklenitvi miru, dokler ne bosta imeli popolne garancije o brezizjemni uresničitvi njunih skupnih vojnih ciljev?

Oba zapadna imperija sta vedno manj osvojevalna, skoro že povsem statična. Zato pa se pojavljajo imperiji, ki šele doživljajo svojo prvo fazo. To je predvsem Japonska, pa tudi druge nastajajoče imperije smemo prištevati

sem. Vsak od njih skuša svoje zavojevanje odeti v čim lepši plašč: bodisi v »nov red na Vzhodu«, v »rasno superiornost«, v »poslanstvo antične civilizacije« itd. Za male države je važno spoznanje, da so različni imperializmi tem manj nevarni, čim bolj so »nasličeni«.

Odon Sotri.

Furlanija v svetovni vojni

Zadnji čas kaže izredno ojačeno zanimanje za zgodovino Furlanije in Furlanov. Ker so Furlani naši neposredni mejaši na zapadu, ki nas ločijo od Italijanov, morajo zadevni spisi in razprave tudi nas zanimati, zlasti še, ker je furlanska zgodovina prepletena z zgodovino enega dela našega naroda.

Na prvem mestu (to pa samo historično) hočem omeniti epos langobardskega naroda »Kraljeva gora«, ki jo je napisala Gertrud Bäumer. (G. B.: **Der Berg des Königs**. Das Epos des langobardischen Volkes. München 1938. Str. 367.) Bäumerjeva si je naredila nalogo, da v pripovedni obliki rekonstruira zgodovino langobardskih kraljev na italiskem ozemlju. Dasi je prihod Langobardov v Italijo združen z istočasnim prihodom Slovencev na to ozemlje, omenja pisateljica Slovence le mimogrede na raznih mestih svojega spisa. Razdvojenja so mnenja zgodovinarjev, katera je bila kraljeva gora, s katere je zagledal kralj Alboin italisko ozemlje. Italijani so z jasno tendenco to goro istovetili z Nanosom, ki ga prav zato nazivljejo Monte Re. Bäumerjeva pa se je odločila za drugo tezo in postavila za »prag Italije« Matajur.

Mnogo več kakor Bäumerjeva piše o Slovcnih v tej dobi pa tudi v poznejši Pašchinijeva »Zgodovina Furlanske« (Pio Paschini: Storia del Friuli. Zbirka »Forum Julii«. Videm. I. zvezek, 1934. Str. XII+243, II, 1935. Str. 380 in III, 1936. Str. 367). Ta knjiga, ki je bila prvotno zamišljena kot zgodovina oglejskega patriarhata, obdeluje v prvem delu zgodovino Furlanije od začetka do ustanovitve patriarhske države, v drugem od investiturnih bojov do turinskega miru (1381) in v tretjem do francoske invazije (1797).

Od naše strani je pred kratkim izdal

dr. Anton Urbanc kot poseben odtis iz »Glasnika Udruženja aktuarov Kraljevine Jugoslavije« zanimivo razpravo »Slovenska bratovščina sv. Hieronima v Vidmu iz leta 1452« (Ljubljana 1940. Str. 23). Statut omenjenega udruženja, ki je najstarejša listina zavarovalno-pravne zgodovine Slovencev in Jugoslovanov sploh, nam zgovorno priča, kako močni, bogati in nacionalno zavedni so bili v petnajstem stoletju Slovenci v samem Vidmu.

V zagrebški »Istri« (letnik X. 1938. št. 48.) je Peter Pavlovič razpravljalo »Furlanskem vprašanju«, v božični številki istega letnika pa o sorodnem »Retoromaunskem vprašanju«.

Danes pa hočem posebno pažno posvetiti drugemu zvezku obsežnega dela »La guerra e il Friuli«, ki ga je spisal Giuseppe Del Bianco, a ga je izdal »Istituto delle edizioni accademiche« v Vidmu 1939. (Str. 491.) O prvem zvezku, ki obsega tri dele: Irredentismo, Neutralità, Intervento«, sem že poročal v našem časopisu »Misel in delo«. III. 1937. str. 34—37.)

Tudi novi zvezek je razdeljen v tri dele, ki nosijo značilne naslove: Sull'Isonzo e in Carnia, Gorizia Disfattismo. Ze ti naslovi bodo marsikateremu izmed naših čitateljev dali pobudo, da seže po knjigi, zlasti onemu, ki se je sam udeležil bojev na soški fronti in v Karnskih Alpah ali ki je doživel vojne dni v Gorici. Ne bo mu žal, ker bo v knjigi našel marsikateri spomin na tiste žalostne dni. Prelistal bo knjigo tem laže, ker ni spisana v suhoparnem znanstvenem stilu, temveč je bolj nekakšno kramljanje na podlagi uradnih in osebnih beležk raznih avtorjev. Zaradi tega ne bo našel v knjigi zgodovinskega poteka samih bitk, zato pa tem več podatkov o razpoloženju med vojaštvom in prebivalstvom. Bogato število ilustracij (148 slik na posebnem krednem papirju) prav izdatno oživi besedilo. Slike predstavljajo razne naše kraje za časa vojne, tako Oslavijo, Bilje, Renče, Podgoro, Solkan, Pevmo, Sabotin, Kanalsko dolino, posebno pa Gorico. Veliko slik prikazuje tudi žalostno pot beguncev iz Gorice in življenje v begunskih taboriščih v Lipnici. Vidimo tudi obisk Gal-

leskega princa, predsednika Poincareja in kralja Nikole v Vidmu. 16 slik pa spominja na grozno eksplozijo municijske zaloge v S. Osvaldu pri Vidmu 27. avgusta 1917. Še danes ni pojasnjeno, ali je šlo pri tem za nesrečen slučaj ali za učinek sovražnega letalskega napada ali za akt sabotaže. Ta eksplozija je gotovo bila največja v vsej svetovni vojni, toda italijanski tisk je moral več dni o njej docela molčati. Ko pa je končno izšlo uradno poročilo, je pravilo, da »je neko majhno municijsko skladišče zletelo v zrak, pri čemer je nekaj vojakov in civilistov izgubilo življenje«. Eksplozija je bila v pravem pomenu besede uvod v težko vojaško katastrofo pri Kobaridu, ki je Del Bianco ne opiše več v svoji knjigi.

Ko človek prečita oni del Biancove knjige, ki nosi naslov »Ob Soči in v Karniji«, mu postaja jasno, zakaj niso Italijani takoj ob izbruhu vojne hitreje napredovali, kakor je bilo spričo neznatne obrambe z avstrijske strani pričakovati. Očitno so stali pod dojmom, da naskakujejo že tedaj močnega in silno oboroženega sovražnika. Le tako si moremo raztolmačiti skrajno previdnost, da ne rečemo naravnost strahopetnost, s katero so napravljali korak za korakom. Tudi priprava ni bila popolna. Tako omenja Del Bianco, da je generalni štab računal s telefonsko zvezo med Latizano in Portogruarom, kjer se je nastanila intendantca III. armade. Ta zveza pa je bila ob izbruhu vojne samo na papirju in so jo morali v največji naglici šele napraviti.

Naravnost nerazumljiva je bila nezaupljivost, ki jo je pokazala prodirajoča italijanska vojska ne samo proti slovenskemu, temveč tudi proti furlanskemu prebivalstvu na avstrijskem ozemlju. Samo zaradi te nezaupljivosti so morali takoj prve dni po izbruhu vojne brez odloga zapustiti svoj dom prebivalci vseh vasi okoli Kobarida: Volč, Spenice, Livka, Kamnega, Trnova i. dr. Tragiko teh beguncev opisuje mons. Strazzolini v zgodovinskem dnevniku župnišča pri Sv. Petru Slovenov. Najbolj tragična pa je bila usoda Dreženčanov. Ko si je neki italijanski general izpred cerkve z daljnogledom ogledoval Krn, je baje nekdo iz

bližine oddal nekaj strelcev proti njemu in njegovim spremljevalcem. Zaradi tega incidenta, ki tudi po Del Biancu ni bil od nobene strani potrjen, so morali Dreženčani v začetku junija zapustiti svoje domove in zbežati prehodno v Breginj in končno v provinco Avelino. Dva domačina: Ivan Kranjc iz same Drežnice in Josip Skočir iz Ravne, sta bila v Borjani ustreljena in tam pokopana. V istih dneh so ustrelili še tretjega Dreženčana, gluhonemega 65-letnega Simona Korena, ki so ga ujeli na pobočju Polovnika, kjer je stikal za živino na paši. Pokopali so ga v Drežnici in mu na grob postavili napis »Ustreljen zaradi špijonaže«.

Zlasti slovenski duhovniki so bili italijanskim vojakom posebno sumljivi. Tako navaja Del Bianco kot legendo primer z nekim duhovnikom na Kobariškem, ki je imel zvezo z avstrijsko vojsko po telefonu, instaliranem v samem tabernaklju. Toda alpinci so to opazili in župnika strmoglavili s cerkvenega stolpa. To vest je, kakor omenja A. Gabršček v svojih »Goriških Slovencih«, že leta 1916 demantiral sam kobariški dekan Jurij Peternel v ljubljanskem »Slovencu«.

Najzalostnejši primer pa se je dogdil v furlanski občini Villesse, kjer so 29. maja 1915 na vaškem trgu ustrelili občinskega tajnika in štiri druge domačine, naslednjega dne pa še tajnikovega sina, 150 oseb pa odgnali v konfinacijo v Palmanovo, češ da so bili v zvezi s sovražnikom. Šele veliko pozneje so višje vojaške oblasti popravile krivico, izvirajočo iz prevelike vneme predrejenih organov.

Pri naskokih na Krn v dneh od 27. maja do 4. junija 1915. se je, kakor pravi Del Bianco, izkazal posebno čedaški planinski bataljon, »ki so ga sestavljali skoro izključno mladeniči iz Nadiške doline, iz stare in zveste Slavije, katera v svetovni vojni ni imela niti enega dezerterja, a je sorazmerno žrtvovala največ ljudi«. Nato citira pisec Artura Turca, ki je v posebni knjigi »La passione e la gloria del 'Cividale'« opisal junaštvo Beneških Slovencev. Samo v bitki 2. junija je 11 častnikov in 450 mož ostalo na bojišču. Še sedem let pozneje so jih njihovi sorodniki na-

šli na mestu, kjer so padli. »Pod divjimi stenami le nekaj desetim metrov oddaljeno od nekdanjih avstrijskih jarkov so videli ti nevešči mladeniči v redu kakor nagrobne kamne dve dolgi vrsti tornistrov: zdelo se je, kakor da bi jih pravkar tam pustili vojaki, ki so prekinili službo, da se nekoliko odpočijejo.

A glej! Pod tornistri so s trepetom zagledali bele kosti mrličev. Tu pa tam je kako celo okostje še držalo v rokah puško, kakor da bi bilo pripravljeno streljati na sovražnika. V torbah za patrone in poleg njih v kupčkih so ležali zarjaveli tulci izstreljenih patron.

Ostali so tam, kakor so bili razvrščeni, ko jih je presenetila smrt. Da ni ta opis pretiran, vem iz lastnega opazovanja, ko sem nekaj let po vojni hodil po grebenih okoli Krna.

Pa tudi Beneške Slovenke so ponovno pokazale svojo zvestobo, saj so, kakor pripoveduje Del Bianco, zlasti ženske iz Platišča, Viskorše in sosednjih krajev pod vodstvom župnika Cenciga (Čenčiča!) nosile sira, kruha in vode vojakom na Bovški Stol. Ko so pa vozili ranjence v zaledje, so kmetice z brd v Beneški Sloveniji od daleč prinašale sadje, da bi jim olajšale trpljenje.

Toda vsi ti znaki zvestobe niso mogli zbrisati pečata nezanesljivosti. To je moral posebno bridko občutiti župnik v Lesi ob zgornjem toku Korice, don Cernotta, ki so ga obdolžili panslavizma, ker je še za časa nevtralnosti sprejel pod streho slovenskega duhovnika iz Ljubljane, »kateri je navidezno prišel pridigati, v resnici pa hujskat proti vojni«, in zaradi veleizdaje, češ da je z nekega griča nad Sv. Lenartom z daljnogledom opazoval gibanje čet. Pred vojaškim sodiščem v Čedadu se je sicer obtožba proti njemu razblinila v nič, a župnik je bil po takem ravnanju tako potr, da ga je ob prihodu v domače župnišče zadela kap.

Kako je Italija po vojni poplačala to zvestobo Beneških Slovencev, nam najbolje priča Sedmakov »Kaplan Martin Cedermac«, ki je Črnotov najožji rojak.

Enaka nezaupljivost pa je veljala tudi furlanskemu prebivalstvu Videmske

pokrajine in je izvirala iz razlike med furlanščino in italijanščino, verjetno pa tudi iz dejstva, da so moški iz teh krajev hodili za kruhom in zaslužkom preko državne meje v Avstrijo in Nemčijo.

Italijani so po Del Biancu še nekega duhovnika obdolžili vohunstva in ga tudi ustrelili. Bil je to frančiškan Aleksander Vavpotič, ki ga on označuje za Čeha. Ta pater se je poskril med grobovi Bourbonov v samostanu na Kostanjevici. Ko so Avstrijci že odšli in so se pojavili Italijani, se je zopet prikazal. Toda italijanski vojaki so ga ujeli ter ga postavili k zidu in ustrelili.

Vest, ki jo je prinesel »Slovenski narod« od 30. avgusta 1916 in po kateri bi bili ob zavzetju Gorice ustrelili Italijani neko slovensko gostilničarko in neko Nemko, zavrača Del Bianco kot neresnično; prav tako tudi trditev iz istega vira, da bi bili Avstrijci ob umiku ustrelili štiri ženske, ker so hotele razviti italijansko trikoloro.

Značilno je, da so za časa vojne avstrijske vojaške oblasti v Gorici samo pet oseb obsodile na smrt, od katerih pa ni bila niti ena italijanske narodnosti. Prvi je bil 11. junija 1915 neki musliman Pilić, ki je kot militariziran delavec pri kopanju jarkov s sekiro ubil nekega nadzornika. Njemu so se 2. avgusta istega leta na goriškem pokopališču pridružili češki rojak Josip Hojsak in Dalmatinca Mate Simunić in Ivo Prolić iz Sinja. Petega, nekega Emila Kravosa, proglašajo Italijani sicer poleg Ivana Maniaccia, ki ga je zadel svinec avstrijskih pušk obenem z našimi mučeniki v Radgoni, za svojega junaka, toda po pokolenju in po pristojnosti je bil iz Ajdovščine. Kravos je tedaj stanoval v Ljubljani (Selenburgova ulica 16) in je le prehodno prišel v Gorico. V neki gostilni se je sportkel z avstrijskimi oficirji in pri tem vzkljnil »Eviva l' Italia« in »K... c Avstriji«. Zato je bil obsojen na smrt in 17. novembra 1915. tudi ustreljen.

Vrhovni poveljnik avstrijske vojske v Gorici je bil general Zeidler. Znan je bil po svoji strogosti. Kot primer naj navedem samo neko epizodo. Ko je meseca julija 1916. šel mimo polkovnega poveljstva, je tam v nekem skednju vi-

sel zaklan prašič. Na tram, kjer je visel, pa je neznanec napisal »Cadorna«. Zeidler je sklical vse častnike in z uro v roki zahteval, da se mora v petih minutah sam javiti krivec. Kot oče te šale se je prijavil mlad častnik. Zeidler je vsem prisotnim v ostrih besedah zaobiljal, da se ne sme na tako idiotski način osmešiti sovražnik, in je kaznoval krivca z zaporom. Za primerjanje mentalitete v obeh nasprotnih taborih, naj omenim drugo epizodo, ki jo takisto navaja Del Bianco v svoji knjigi. Ko je umrl cesar Franc Jožef, so v Palmanovi na drogu sredi mestnega trga obesili vislice, avstrijski vojaški klobuk in črno zastavo z rdečimi madeži in napisom »Za cesarja«. V Čedadu je prav tako nemoteno visela sredi trga pred stolnico velika lutka, ki »naj bi predstavljala Franca Jožefa z vislicami«.

Del Bianco navaja razne statistične podatke, ki naj ilustrirajo trpljenje, ki ga je morala prestati Gorica in njeni prebivalci. Oktobra 1915. je bilo v Gorici le še okoli 8.000 civilistov, ob okupaciji po italijanski vojski pa jih je ostalo manj kot 3.000. Po spolu je bilo 957 moških in 1695 žensk. Od moških jih je bilo v starosti nad 14 let 668, od žensk pa 939. Po narodnosti je bilo (brez otrok do 14. leta): Slovencev 414, Italijanov 1596, Nemcev 27, drugih 18. Od odraslih moških, ki so ostali v Gorici, so 561 klasificirali za zanesljive, 59 so jih postavili pod nadzorstvo in 8 so jih spravili v konfinacijo, 33 pa je bilo bolnih ali zaupnikom neznanih. Po poročilu, ki ga je žandarmerijski poveljnik predložil okrajnemu glavarju Baumu, ko je novembra 1917 Avstrija zopet zavzela Gorico, je do tedaj 777 oseb izgubilo življenje v zvezi z vojno. Del Bianco smatra to število za pretirano in navaja v posebni preglednici 231 ime civilnih ljudi, ki so umrli za ranami od vojnih projektilov in so pokopani na goriškem pokopališču. Celotno je bilo v Gorici 680 hiš popolnoma porušenih, 824 težko poškodovane in 1279 bolj ali manj pokvarjenih, niti ena ni ostala povsem nedotaknjena.

Zanimivo opisuje Del Bianco življenje v Gorici za časa vojne in se izraža v splošnem povoljno o raznih avstrijskih

funkcionarjih, zlasti barona Bauma, ki so mu nadeli ime »Cid«, ne more prethvaliti. Manj ugodna je njegova sodba o nekaterih policijskih organih, kakor n. pr. o tudi Slovincem predobro znanem dr. Casapiccoli.

Tudi o knezoškofu Sedeju se ne izraža posebno ugodno. Hvali ga, da je tik pred izbruhom vojne 22. julija pozval duhovnike svoje škofije, naj vztrajajo na svojih mestih ter prenesejo težkoče in nevarnosti. Zameril mu pa, da je že 27. istega meseca zbežal iz Gorice in se zatekel v stiški samostan na Dolenskem, upravo goriške nadškofije pa poveril znanemu profesorju Fr. Castelltzu ali, kakor ga Del Bianco dosledno piše, Castelliju. Avtor ne ve, ali je knezoškof izgubil pogum, ko je videl padati prve granate v svoji neposredni bližini, ali pa se je bal represalij s strani Italijanov »zaradi svojega Italijanom sovražnega mišljenja«.

Z nekim posebnim občutkom se čita danes v Del Biancovi knjigi poglavje, ki obširno opisuje obiske raznih tujih predstavnikov v Vidmu spomladi in poletju 1916.

Časovno prvi je bil francoski ministrski predsednik Briand, ki sta ga spremljala ministra Tomas in Bourgois. Po poti skozi mesto so ga naravnost obsipali z vijolicami in drugim cvetjem. Občina je izdala posebne letake, ki so ga pozdravljali kot »veikega šampiona demokracije« in sam župan ga je nagovoril kot »zastopnika plemenitega naroda, ki je prišel utrditi vero in orožje, s katerim bo zmagala usoda civilizacije in latinskega genija«.

Mesec dni pozneje, 20. marca, je sledil obisk srbskega prestolonaslednika Aleksandra, ki je prišel v spremstvu ministrskega predsednika Pašića in ministra Ristića. Sam italijanski kralj ga je počakal na postaji. Vendar ni ta sprejem kljub vsem izrazom simpatije bil tako prisrčen in spontan kakor prejšnji. Še bolj hladen je bil sprejem angleškega prvega ministra Asquitha 3. aprila istega leta. Zato pa je prekašal vse prejšnje obiske prihod petnajstih ruskih parlamentarcev. Predsednika ruske dume Miljukova so dijaki na ramah nosili v slavnostnem sprevedu skozi mesto. Župan Pecile je slavil

rusko-italijansko zvezo, ki jo globoko čutita oba naroda in ki se ne bi smela nikdar skaliti. Da laže razumemo to navdušenje, bom povedal, da je bila malo prej velika uspešna Brusilova ofenziva, ki je izdatno zmanjšala avstrijski pritisk na italijansko fronto.

Tretji del drugega zvezka Del Biancove knjige je, kakor pravi že naslov, posvečen defetizmu v italijanski armadi, ki je pripravljala teren za kobariški poraz. Del Bianco skuša analizirati ta pojav in pride pri tem do zanimivih zaključkov, ki utegnejo biti tudi danes zelo poučni. Predvsem ugotavlja, da je obstoj defetizem od vsega začetka, ker je manjkalo potrebnega »vojnega duha«, in je manjkalo celo sovražstva proti sovražniku. Zato pa je tem bolj cvetel afarizem in to, kar imenujejo Italijani »imboscamento« (zabušantstvo). Vojak v jarku je očital zabušantstvo vojaku pri posebnih četah tik za fronto, ta je isto očital vojakom pri raznih formacijah v zaledju in ti končno vsem civilistom.

Hudo je vplivalo tudi dejstvo, da ni bilo nobenega večjega uspeha na bijnem polju. Cadornovi poizkusi s frontalnimi napadi predreti sovražno linijo so ostali brezuspešni in so zahtevali izredno veliko žrtev. Vodstvo se je pokazalo za nesposobno, saj so samo v času od julija 1915 do oktobra 1917 odstavili 807 višjih častnikov, med temi 217 generalov in 255 polkovnikov. Vse to pa brez vsake diskrecije, tako da je moštvo izgubilo vsako spoštovanje do svojih predstojnikov in je nekaznovano lahko prepevalo pesmi, kakor sledečo:

*Nu fesso è partito
Nu fesso è arrivato
Sarà silurato
Senza pietà.*

Po naše bi rekli: En tepec je šel, drug prišel, a bo brez usmiljenja torpediran.

V neki drugi pesmi so pripisovali vso krivdo dijalkom, »ki so hoteli vojno ter strmoglavili Italijo v žalost«.

Del Bianco obširno poroča o aretaciji in obsodbi štabnega polkovnika Douheta, ki je vehementno kritiziral Cadorno celo ob priliki zavzetja Gorice. Po kobariškem porazu je bil Douhet rehabilitiran in kmalu po vojni imenovan za generala. Ni pa ostal v aktivni služ-

bi, temveč se je posvetil pisateljevanju. Po njegovih knjigah »La guerra integrale« in »La guerra sul 19...« ga moramo smatrati za ideatorja totalitarne vojne, ki je prišla do veljave v zadnjem letu. (Prim. »L'Europe Centrale« štev. 10 od 1. jun. 1940.)

Nediscipliniranost v vojski je rastla, čimdalje več ljudi se je na ta ali oni način odtegovalo aktivni vojaški službi in število dezertarjev je doseglo neverjetno višino. Samo v zadnjem polletju pred kobariškim predorom je bilo okoli šestdeset procesov zaradi upora in je preko 24.000 mož dezertiralo.

Del Bianco opisuje podrobneje upor brigade Catanzaro, ko je bila na odihu v Santa Maria la Longa. Naskočili so tedaj tudi palačo, kjer je bival D'Annunzio. Upor se je zaključil z večjim številom smrtnih obsodb. Oba polka sta morala zopet na fronto, in sicer spremljana od drugih pehotnih in kavalerijskih edinic in pod nadzorstvom močnih oddelkov karabinjerjev. Vse to pa ni oviralo, da so še na poti v vojne postojanke odlagali orožje in da so morali še prav na fronti nekatere upornike ustreliti.

Cadorna, ki se je predobro zavedal defetističnega delovanja raznih političnih strank, je v dveh frazah, ki sta bili izrečeni od dveh nasprotnih polov, videl znamenje bližajočega se poloma. Prvo je izustil socialistični poslanec Treves v italijanskem parlamentu 12. julija 1917, ko je obljubil, da ne bodo več prestali nobene zime v strelskih jarkih. Druga pa je bila vsebovana v objavi papeža Benedikta XV. na večer pred bitko na Banjski planoti, ki je govorila o »strašnem nepotrebnem klanju« in o »pravičnem in trajnem miru«. Razni katoliški listi, posebno še videmski »Corriere del Friuli« so papeško okrožnico tako interpretirali, da je moralo celo vatikansko glasilo »Osservatore Romano« tako razlago obsojati. V omenjenem listu je pod naslovom »Beseda strelskemu jarku« župnik Guglielmo Gasparutti iz Codroipa pod značko »Max« med drugim napisal te besede:

»Da, sedaj ima besedo strelski jarek! Sam papež Benedikt XV., največji politik izmed vseh državnikov, najmo-

drejši izmed diplomatov, najsigurnejši od vseh zdravnikov, je meril pulz ljudem v strelskih jarkih, diagnosticiral temperaturo, ugotovil organsko konstitucijo in uporno silo — ter je nato izpregovoril.

Sedaj se pričakuje odgovor.

Kakšen bo?

To je najvažnejši vprašaj, ki se je prilepil zadnji besedi papeževe listine. Naj si dobro zapomnijo razni Mussoliniji, ki vojskujoč se pod napo ognjišča, niso mogli opaziti, da na papeževi objavi imajo docela drugačen interes tisti, ki se vojskujejo na fronti.

Ko se bodo ti polastili papeževega oklica in ga asimilirali ter se bodo dobro ogreli, okrepcali in ojunačili, tedaj bo prišel njihov strašni in uničujoči odgovor.

Vojaki vedo, da je papež govoril njim, o njih in zanje. Vodje vojskujočih se držav, katerim je naslovil tople, slovesne, veličastvene besede, so samo posredniki.

Papež je govoril vojakom — in od njih pričakuje neprizivno sodbo svojega dejanja.

Rimska kurija je list ustavila. Avtor članka in odgovorni urednik pa sta prišla pred vojno sodišče. Toda oba sta bila oproščena: avtor članka Gasparutti zato, ker je veljal za prijatelja dobre kapljice in je inkriminirani članek napisal ob kozarcu vina v neki videmski gostilni. Odgovorni urednik don Paganini pa je bil tisti dan na neki veseli pojedini in ni zato članka nitj prečital.

Medtem pa so se zbirale sovražne čete za predor pri Kobaridu. Toda o tem ne piše več Del Biancova knjiga. Ta faza svetovne vojne je pridržana tretjemu zvezku njegovega spisa, kateri pa verjetno tako kmalu ne bo zagledal belega dne, saj je tudi drugi zvezek že kmalu po publikaciji izginil iz prometa.

L. Č.

Socialni pregled

V ospredju javnega zanimanja stojita dve vprašanju: reorganizacija socialnega zavarovanja ter položaj delavskih strokovnih organizacij in stanovskih predstavništev. Prvo vprašanje se je sprožilo po delni preureditvi naše dr-

žave, namreč po ustanovitvi banovine Hrvatske, češ da je treba skladno novemu ustavnemu stanju preurediti tudi ustroj socialnega zavarovanja, predvsem ene panoge, namreč delavskega. Drugo vprašanje je odprto že več let in zahteva jasne odločitve: ali naj velja po ustavi in zakonih delavstvu — brez razlike zagotovljena svoboda strokovnega združevanja ter s tem v zvezi, ali naj bodo delavske zbornice demokratsko izvoljena predstavništva delavcev in nameščencev — ali pa naj odloča ena strokovna organizacija ne glede na svojo moč v delavskih vrstah ter ali naj upravljajo delavske zbornice imenovani funkcionarji ali voljeni predstavniki.

Obe vprašanji se dotikata osnovnih načel ne samo državne, marveč tudi socialne politike. V tem pregledu se hočemo dotakniti tistega vprašanja, ki je očitvidno bližje poskusom trenčne rešitve, namreč problema **preureditve socialnega zavarovanja**. Njegove sestavine so preproste: delavskega zavarovanja ne izvršuje država, marveč samoupravna ustanova, ki jo upravljajo zavarovanci in podjetniki po svojih izvoljenih organih, dočim je poseg države omejen na nadzorstvo (seveda je treba upoštevati, da je bila ta samouprava le formalna, ker vršijo — tudi v najnovjšem času — samoupravne posle zavarovanja imenovani, ne pa od interesentov izvoljeni funkcionarji); zavarovanje samo je utemeljeno na zavarovalno-matematični ustanovi, da obsega pol milijona zavarovancev; nekateri okrožni uradi — celo na področju banovine Hrvatske — so deficitni; središče tega zavarovanja je v Zagrebu.

Delna preureditev države, ki čaka na definitivno odobritev od narodnega predstavništva in na dopolnitev glede ozemlja izven banovine Hrvatske, je prenesla na banovino Hrvatsko tudi zakonodajne in upravne posle o predmetih socialne politike, vendar z omejitvijo, da ostane državi zakonodajna o »občih načelih delavskega prava in (socialnega) zavarovanja«. Torej so prešle vse nadzorstvene funkcije, ki jih je doslej vršilo ministrstvo za socialno politiko in narodno zdravje, na bansko

oblastvo v Zagrebu, in sicer glede socialnega zavarovanja, ki se izvršuje na tem ozemlju. Nasprotno ni prešla na banovinske zakonodajne organe popolna zakonodajna oblast glede socialnega zavarovanja, marveč samo tista, ki ne obsega občin načel socialnega zavarovanja. V tem pridržku je izražena v sami uredbi o banovini Hrvatski potreba, da mora tvoriti socialno zavarovanje neko državno skupnost, ki ni omejena zgolj na enaka zavarovalna načela, marveč se mora izražati tudi v skupni organizaciji.

Prenos upravnih poslov od ministristva za socialno politiko in narodno zdravje na banovino Hrvatsko je bil urejen z uredbo o tem prenosu z dne 28. novembra 1939. Ta uredba obsega razumljivo samo upravne pristojnosti, ki jih je doslej izvrševalo ministristvo, ne pa tudi socialno zavarovanje, saj sploh ni sestavni del državne uprave. Navzlic temu najdemo v uredbi iz za določb o prenosu državnih nadzorstvenih funkcij na banovino tudi določbo, da »se bo vprašanje Osrednjega urada za zavarovanje delavcev rešilo s posebno uredbo«.

V javnosti je zbudilo to vprašanje dokajšnje zanimanje. Pokazalo se je, da obstojita dva tabora: prvi, ki zahteva »likvidacijo SUZOR-a«, kakor se skladno stilu svoje argumentacije naivno izraža, in drugi, ki opozarja, da je politični naskok na osrednji zavarovalni urad škodljiv interesom zavarovancev, dasi priznava, da smotrnemu izboljšanju zavarovanja ne nasprotuje. Med pristaši prvega tabora najdemo — priznati moramo, na svoje veliko preseenečenje — podjetniška predstavništva, poleg njih razumljivo tudi imenovane funkcionarje delavskih zbornic in neke politične strokovne organizacije. Nasprotno doslej sami zavarovanci niso imeli prilike, da bi se izjavili. Svobodne strokovne organizacije so se izjavile večidel proti parcelaciji socialnega zavarovanja. Med njimi naj navedem mnenje ene najmočnejših — in obenem najbolj neodvisnih — delavskih strokovnih organizacij, namreč grafične. Ona se je izjavila ostro **proti delitvi socialnega zavarovanja**, v glavnem iz sledečih tehničnih razlogov:

1. posli socialnega zavarovanja ne spadajo v pristojnost državne uprave, marveč v pristojnost samouprave interesentov zavarovanja, 2. to načelo je sprejel zakon o zavarovanju delavcev in organiziral zavarovanje na vsem državnem ozemlju v eni samoupravni ustanovi, 3. edinstvo zavarovanja zagotavlja tudi edinstvo nevarnosti, ki naj jo zavarovanje krije, 4. decentralizacija zavarovanja je pogubna za samo zavarovanje, ker pomeni propad delavskega zavarovanja v večjem delu države, 5. naše delavsko zavarovanje more izvršiti svojo veliko socialno, gospodarsko in zdravstveno nalogo samo, če se ne krši načelo skupnosti rizika, ki je temelj vsakega delavskega zavarovanja.

Tem mislim ni treba mnogo dodati. Ni treba posegati po razvoju socialnega zavarovanja v federativnih državah, kjer se vedno bolj uveljavlja naravno stremljenje vsakega zavarovanja, da obsega čim večje število zavarovancev. Pri nas se smatra, da mnenje zavarovalnih izvedencev ne more biti odločilno. Ne smemo se varati: za trenutne politične namene to tudi nikdar bilo ni; ti računajo samo z verjetnostjo za danes, ne pa več za jutri ali za desetletja, kakor delajo strokovnjaki.

Glede našega socialnega zavarovanja je treba predvsem upoštevati, da je že itak razbito na številna zavarovanja in različne nosilce. Poleg treh najmočnejših zavarovanj, namreč delavskega, rudarskega in nameščenskega, imamo še nešteta drobna zavarovanja po posameznih strokah, na pr. gledališkega osebja, železničarjev, monopolskih delavcev, uradnikov socialnega zavarovanja itd. Če bomo sedaj v svoji otroški prešernosti razbili vsa socialna zavarovanja še na znotraj, dasi bi morali nasprotno uvideti, da so za našo skromno gospodarsko moč že sedaj preštevilna in da se postavlja kvečjemu vprašanje — poenotenja vseh panog socialnega zavarovanja, potem bomo dobili — recimo — za vsako izmed treh glavnih zavarovanj tri samostojna zavarovanja, torej tri samostojne nosilce s popolnim rizikom, tri upravne centre, tri predsednike, tri ravnatelje, tri sosvete...; to da — če upoštevamo le tri banovine

— kar trikrat toliko, namreč devet zavarovanj z bistveno šibkejšo finančno osnovo, devet upravnih centrov, torej z znatno dražjo administracijo in z ojačenim vplivom vsakokratnih lokalnih političnih režimov ne samo na osebje, marveč tudi na poslovanje, recimo na nalaganje kapitalov — in vse doseganje izkušnje so pokazale, da ti vplivi niso v korist zavarovancem. Če je komu res samo za to, da približa zavarovanje narodu, torej za demokratizacijo socialnega zavarovanja, mu je odprta samo ena, že pripravljena pot: volitve v zavarovalne samouprave. Vsaka druga pot pomeni strankarski račun, ki nima zveze s trajnejšimi interesi zavarovancev.

Nihče ne more verjeti, da bi se po taki razdrobitvi socialnega zavarovanja mogli znižati prispevki (zahteva podjetnikov od ustanovitve zavarovanja) ali celo povečati zavarovalne dajatve (zahteva zavarovancev). Nujna posledica — ne morda v času enega političnega režima — je ravno nasprotna. Posebej se v Sloveniji ne smemo varati s tem, da je bilo naše zavarovanje aktivno. Stanje našega gospodarstva in gospodarstva v drugih delih države ni neizpremenljivo, niti ni mogoče zagotoviti, da se bo v prihodnjem desetletju povsod enako izboljšalo. Tudi sama razporeditev zavarovancev na nekatere industrijske panoge (premogarstvo, tekstilna industrija) dokazuje veliko odvisnost kar dveh glavnih ustanov socialnega zavarovanja od konjunktura v dveh dokaj občutljivih gospodarskih panogah, na katere jih navežemo, če omejimo riziko zavarovanja izključno na gospodarstvo v naši banovini. Vsaka motnja v teh panogah, ki ne proizvajata samo za potrebe gospodarstva v banovini, more imeti iz dneva v dan težke posledice, posebno ker denarne rezerve, na katere se nekateri sklicujejo, v nemirnih časih — torej takrat, ko so ravno najbolj potrebne — ne pomenijo mnogo, gotovo pa bistveno manj, nego velika rizikovna zajednica, ki s svojo zaposlitvijo ustvarja dejansko imovino. Končno so nevarnosti omejenih zavarovanj — tudi če ne upoštevamo nujne zgostitve njihovih gospodarskih osnov na krajevno pogojene vrste zaposlitev — očitvidne po zavaro-

valni misli sami: ona temelji ravno v tem, da prispeva v zavarovalno skupnost tisti, ki trenutno ni prizadet, in s tem podpre tovariša, ki je v nesreči.

Drobljenje pomembne stavbe našega socialnega zavarovanja pomeni zato veliko nevarnost za naš delovni narod, ki v svoji preproščini gotovo ve, da je skupnost več, nego razbitost. Posebno težka je odgovornost merodajnih zato, ker gre za usodo tistih, ki so danes zdravi in pošteno delajo, a bodo čez desetletja rentniki, njihovi otroci sirote. Usodno bi bilo, da bi morali ti na lastni koži občutiti, kar mora biti razumnemu že danes spoznavno.

Dodatno k našemu zadnjemu socialnemu pregledu moramo zabeležiti nadaljnje dokaze socialnopolitične dejavnosti banovine Hrvatske. Njej je — kakor se kaže — edini v teh burnih časih dano, da rešuje vprašanja docela mirnodobnega značaja. Poleg dveh naredb z dne 24. februarja t. l., namreč o inspekciji dela in o zaposlitvi inozemcev, ki sta prilagodili dosedanja ureditev novemu upravnemu ustroju banovine, je treba omeniti, da je kraljevsko namestništvo izdalo (banovinsko) **uredbo o reševanju delovnih sporov** (z dne 4. maja t. l.). Ta uredba izpreminja uredbi o določanju minimalnih mezd, sklepanju kolektivnih pogodb, posredovanju in razsodništvu (z dne 12. februarja 1937), in sicer nje tretji, četrti in peti del, dasi tega izrečno ne omenja. Hrvatska uredba je ohranila glavne zamisli uredbe iz l. 1937, ter jih razvila v treh točkah: uvedla je ustanovo zakonite stavke in izpora, približala dosežanja razsodišča (sedaj delovna sodišča) rednim sodiščem in znatno poostrila sankcije za kršitve uredbe same in delovnih ureditev.

Kakor po uredbi iz l. 1937., je posredovalno postopanje (za kolektivne delovne spore) obvezno ter se vrši redoma pred občnim upravnim oblastvom. Če posredovanje nikakor ne uspe, ima obratna posadka pravico, odločiti o stavki; stavka je dopustna samo, če se zanjo izjavi večina uslužbencev v tajnem glasovanju, ki se izvrši pod vodstvom upravnega uradnika. Glasovalno pravico imajo osebe, ki so do-

polnile 24 let; samo v posebnih primerih tudi tisti, ki so dopolnili le 21 let. Izrečno naglašča uredba prepoved zasledbe obrata in stavkovnih straž («stvaranje logora pred njima»). Prepovedana je obča stavka, prav tako tudi stavka iz političnih nagibov. Izpor je podjetniku dopusten samo tedaj, če ponašanje delavcev v obratu — po neuspelem pravilnem posredovanju — onemogoča redno delo; v tem primeru mora upravno oblastvo nuditi podjetniku potrebno zaščito, da more zaposliti drugo pomožno osebje, vendar ne pod slabšimi pogoji, kakor so bili dosežani oz. oni, ki so bili doseženi v pogajanjih (?).

Tako je nova hrvatska uredba uvedla zakonito — in verjetno obvezno — stavko. Zamisel izvira iz Millerandovega zakonskega predloga izpred štirih desetletij; povzel jo je tudi osnutek modernega statuta dela, ki ga je objavila Chautempsova vlada 1. 1933. (gl.

»Misel in delo«, 1938, 116). Uveljavil jo je na pr. mehiški zakonik o delu (1931).

Razsodniško postopanje je tudi po hrvatski uredbi obvezno samo za obče koristne obrate (preskrba z vodo, elektriko, promet itd.); novost je v tem, da more ban iz razlogov javnih interesov predpisati obvezno razsodniško postopanje tudi za druge obrate. Razsodniško postopanje se vrši pred delovnimi sodišči, katerih predsednike imenuje ban izmed rednih sodnikov; po dva predsednika se izžrebata iz seznamov, ki jih predlagajo vsako leto podjetniške in delavske zbornice.

Kazenske sankcije so poostrene: poleg denarnih kazni določa uredba za podjetnike začasno ali trajno prepoved obratovanja, za strokovne organizacije prepoved delovanja in razpust, za uslužbenca odvzem poslovne knjižice. Kazni izrekajo upravna oblastva.

S. B.

P O R O Č I L A

Prve publikacije ljubljanske „Akademije znanosti in umetnosti“:

I.

France Kidrič: Zoisova korespondenca 1808—1809

Prvi zvezek zbirke »Korespondence pomembnih Slovencev«. Izdala Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani 1939, velika 8^o, strani 228.

Po prvi slovenski znanstveno kritični »Zgodovini slovenskega slovstva« starijše dobe in po specialni študiji »Dobrovský in slovenski prepoved njegove dobe« se je literarni zgodovinar profesor Kidrič ustavil v raziskovanju zgodovine prosvetljenstva ob centralni osebnosti, Žigi baronu Zoisu. Do Kidričevih in Prijateljevih študij je veljal Zois za simpatičnega prosvetljenca, kar naj bi bilo izpovedano v šablonski frazi, da »je zbiral« krog sebe tedanje izobražence in da jih je podpiral kot mecen. Toda ta evropsko izobraženi

mož, oblagodarjen z nenavadno fino srčno kulturo, je bil neizmerno več, kakor bi mogli označiti z besedicami mentor in mecen, čeprav že to dvoje pomeni v naši kulturni zgodovini izreden pojav. Zois je idejni predhodnik in utemeljitelj onih stremeljenj, iz katerih je zrastle slovenska kultura v enem stoletju od »Zoisovega omizja« do lastne prave »Akademije znanosti in umetnosti«. Zato je tem bolj naravno, da je prof. Kidrič izdal kot prvo publikacijo te nove ustanove vprav Zoisovo korespondenco. V uvodu kritično pretresa usodo Zoisove ostaline od prvih virov, biografskih poročil in bibliografskih zapiskov do hranilišč v rokah sorodnikov-dedičev ter v knjižnicah in muzejih zlasti v Ljubljani. Z nepreko sljivo natančnostjo razbira avtor tudi iz najbolj drobnih okoliščin o neprijazni usodi Zoisove ostaline podatke, ki posredno osvetljujejo našo renesanco in sredi nje moža, ki je bil »pol stoletja v Ljubljani središče znanstvenih prizade-

vanj zelo različnih področij, ki jih je mogel družiti v eni osebi le poseben človek: metalurgije, kemije, mineralogije, zoologije, botanike, slavistike in še drugih, a je kakšen izsledek le izjemo ma dal v tiskarno, tako da je pravo podobo njegovih stremeljenj mogoče ujeti le iz njegovih beležk in pisem, ki dobivajo na ta način poseben pomen.« (7.)

Žal pa je tudi ta prevažni in po intimnosti najprvi vir močno uničen. Največ prejete korespondence je uničil Zois sam iz svoje skoraj bolesterne skromnosti, o čemer je poročal Zoisov prvi biograf Franc Ks. Richter takoj prvo leto po Zoisovi smrti; to so bila predvsem ona pisma, »ki so s priznanjem naglašala to ali drugo plat njegove ne navadne znanstvene razgledanosti in nesebične postrežljivosti«. Zois sam se je izrazil deset let pred svojo smrtjo v pismu Jožefu b. Ebergu (1809), da sežiga pisma tudi »iz bojazni, da ne bi dopisnika kompromitirala.«

Drugi vzrok za reducirano Zoisovo ostalino je pa v malobrižnosti onih, ki so imeli v varstvu ali vsaj v evidenci Zoisovo zapuščino, premičnin in nepremičnin s knjižnico in vsemi zapiski in podatki. Zato je moral prof. Kidrič s pomočjo posrednih virov mnogokaj rekonstruirati, da je Zoisov lik kar najbolj verno spopolnil, seveda dosledno z dokumentarično dokazanimi argumenti, in korigiral ali dopolnil označitve in izsledke starejših biografov in zgodovinarjev, tako n. pr. Jagičevo zbirko »Kopitarjeve korespondence«. Kopitar zavzema tudi v Zoisovi korespondenci najobsežnejše poglavje. Pretresljiva je usoda Zoisove ostaline po dražbeni prodaji graščine Brdo nad Kranjem (leta 1929), ko je sorodstvo razneslo tudi spise v razne kraje preko jugoslovanske meje. Ena posestnica (b. De Traux) je odklonila izročiti Zoisovo korespondenco kaki instituciji v Jugoslaviji »iz političnih razlogov«. Da pa ni popolnoma nedostopna vsa korespondenca, je poskrbelo naključje in pa marljivost pokojnega dr. Ivana Prijatelja, ki je v letih 1904-05 prepisal del te korespondence, koje prepise je kolacioniral Vatroslav Jagić, tako da imajo popolno verodostojno vrednost.

Tudi grob in nagrobni spomenik sta doživela svoj fatum temporis: grob pri Sv. Krištofu v Ljubljani je pregažen, zabrisana je sled, kje počiva prah Zoisovega trupla, nagrobnik pa je našel primeren prostor na dvorišču nekdanje mecenove hiše na Bregu številka 20 v Ljubljani.

Morda za zmerom nepopravljivo škodo so napravili nekdanji ljubljanski muzejski kustosi, ki so s posojanjem izgubili še druge važne zapiske, kakor n. pr. Zoisov dnevnik iz francoske okupacije. Prof. Kidrič je registriral tudi izgubljeno, kolikor je sploh mogoče ugotoviti, in razložil vzroke izgub za pokup boljšemu ravnanju z zgodovinskimi ostalinami v bodočnosti.

Glavni del obsega objava Zoisove korespondence, katero zaključuje prireditelj z važnimi stvarnimi izsledki za pravi zgodovinski lik Žige Zoisa. Obsežen seznam literature o obravnavanem gradivu in podrobni komentarji osvetljujejo vsestransko znanstveno kritično študijo, kakršnih doslej v naši literaturi nismo imeli, dasi je po naših zbornikih objavljene že mnogo zgodovinsko važne osebne korespondence, a le prav malo kritično komentirane, kajti večinomoma so se zadovoljevali prireditelji le z mehaničnim »zbiranjem«.

Avtor posveča svoj novi opus »Spominu dr. Ivana Prijatelja, velikega iskatalja, nesebičnega druga«.

Ob tem lepem začetku naše »Akademije« še eno besedo avtorju ob tej študiji: slovenska kulturna javnost je s hvaležnostjo sprejela ta novi plod znanstvenega neutrudnega dela profesorja dr. Fr. Kidriča, ki je na pragu svojih šestdesetih let dokazal, da stopa tudi kot sexagenarius še vedno mladeniško uporen in tvoren kot mož za zadnjimi izsledki znanstvenih dognanj resničnega kulturnega življenja našega naroda.

Ivan Kolar

II.

Milko Kos: Urbarji salzburške nadškofije.

Drugo zbirko publikacij Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani obsegajo »Viri za zgodovino Slovencev«.

Kot prva knjiga te zbirke bodo izhajali teksti in študije: »Srednjeveški urbarji za Slovenijo«. V 1. zvezku te knjige je izdal profesor dr. Milko Kos urbarje salzburske nadškofije. Izšlo v Ljubljani 1939, velika 8^o, strani 168. Priložen je zemljevid salzburske posesti v ptujskem in ormoškem okraju.

III.

France Veber: Vprašanje stvarnosti. Dejstva in analize.

Tretjo zbirko obsegajo »Dela« Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Filozofsko-filološko-historični razred 1. V »Filozofski sekciji« je kot 1. zvezek izšla obsežna študija prof. dr. Franceta Vebra: Vprašanje stvarnosti. (Dejstva in analize). Izšlo v Ljubljani 1939, velika 8^o, strani 498.

(Ocene prihodnjič.)

Akademsko založba v Ljubljani Zbirka „Pogledi“

Poleg važnih zgodovinskih tekstov, kakor n. pr. Brižinskih spomenikov in Trubarjevega katekizma v faksimiliranih izdajah, ter poleg važnih izvornih in zbranih spisov in miniaturnih izdaj pesnikov (Otona Župančiča, dr. Ivana Prijatelja, Fr. Prešerna, S. Gregorčiča, A. Aškercia i. dr.) je začela »Akademsko založba« izdajati posebno vrsto ljudsko poučnih enciklopedičnih zbirk pod naslovom »Pogledi«.

1. zvezek: France Levstik: Besede Slovincem. Zvezek obsega 113 citatov iztrganih misli iz Levstikovih spisov. O tem ni dvoma, da so tu zbrane Levstikove misli idejno udarne, oblikovno lepe in jezikovno sočne. Ali človeku je tesno pri srcu, kakor da ti je kdo prinesel rož, a je moral zato porezati vrt, kakor delajo to otroci, kadar se spuste na najlepše cvetove pa ti jih nanesejo polno naročje, ali pa jih gredo prodajati po ulicah.

Drugo neprijetno presenečenje: to naj bi bila poceni ljudska enciklopedična izdaja. A čemu tako neekonomično razstavljeni citati, da pričajo praznine o odvišnem prostoru na 43 straneh? In zato 12 dinarjev. Med vsebino, obliko in

opremo ni skladnosti. Za bibliofilskega gurmana ima morda ta pomen, da ima nekaj Levstika v neki posebni izdaji. Sicer pa taka izdaja naših klasikov ne more nuditi kaj več, kakor da po pridejanem kazalu poiščeš, »kje je kaj« Levstik objavil izmed nabranih citatov in aforizmov.

2.—3. zvezek: France Stele: Umetnost v Primorju. Strani 32 in 16 strani slik.

To je pač posrečen enciklopedičen priročnik izobražencu in preprostem čitatelju za spoznavanje slovenske umetnostne zgodovine. Obsega tri dele: 1. Furlansko nižino in obmorsko Istro, kamor je segal benečanski vpliv; 2. Kras, Trst, Gorico in Beneško Slovenijo; 3. Od Postojne do levega brega Soče. Avtor nazorno razpravlja o vplivu raznih srednjeevropskih slogov na likovno umetnost na tem ozemlju.

4.—5. zvezek: France Mesesnel: Jožef Petkovšek. 24 strani teksta in 24 strani slik. Življenje slikarja Petkovška je polno tragike in je še bolj tragično tudi zato, ker je kakor simbolično za boheme slovenske likovne umetnosti. Bolj samouk kakor sistematično tehnično pripravljen je začutil v sebi poklic umetnika precej pozno, življenje človeka pa je šlo preko njega brezobzirno in ga vrglo v blaznico za šest dolgih let. Izgubil je domačijo, slike so mu razprodali kakor rokodelsko blago in umrl je na Studencu pri Ljubljani l. 1898. Iz pozabe ga je rešil slovenski likovni umetnik Jakopič. Nekaj slik poznamo v reprodukcijah, nekaj smo jih videli v Nar. galeriji in na razstavah v Jakopičevem paviljonu (n. pr. Družina pri mizi v »hiši«). Prof. Mesesnel je razložil realista, predhodnika slovenski moderni, odprl gledalcu oči, da vidi v dušo slik, ki razodevajo tragiko stvariteljevo in trnjevo pot slovenske likovne umetnosti.

Inko

Dr. B. Vošnjak: Jugoslovanski odbor v Londonu

Ob 25 letnici nastanka. Izdala in založila »Sreska organizacija Saveza ratnih dobrovoljaca Kraljevine Jugoslavije, v Ljubljani, 1940; 2. zvezek »Dobrovoljske knjižnice«, 52 strani. Stane 5 din.

Avtor je bil tudi sam član »Jugoslovenskega odbora«, zastopnika onih Jugoslovanov, ki so bili ob svetovni vojni (1914—1918) še pod avstro-ogrsko politično nadoblastjo. Poleg njega sta zastopala v tem odboru Slovence politik primorskih Slovencev **dr. Gustav Gregorin** ter že predvojni emigrant in predhodnik jugoslovanske politike za osvobojenje **dr. Niko Zupanič**. Odbor je imel 25 članov. Predsednik je bil dalmatinski Hrvat **dr. Ante Trumbić**, med člani pa je bil tudi srbski emigrant **Mihajlo Pupin**, univerzitetni profesor v New Yorku, dalje delegat ogrsko-hrvatskega sabora v Budimpešti **Franjo Supilo**, znameniti kipar **Ivan Meštrovič**, politik, ideolog in publicist **Milan Marjanović**, poznejši predsednik Jugoslovanskega narodnega veća v Washingtonu **dr. Ante Biankini**, Srb iz Like **Jovan Banjanin**, in še mnogo drugih pomembnejših tedanjih politikov in javnih delavcev.

Glavna naloga Jug. odbora je bila, pripraviti diplomatsko pot zunanji in notranji akciji Jugoslovanov v borbi za osvobojenje izpod Avstro-Ogrske in za ustvaritev samostojne države **Jugoslavije**. Odbor je moral razpresti široko propagando po vsej Evropi in Ameriki, da je poučil odločujoče faktorje v antantnih državah o težnjah, potrebah in pravicah zatiranih Jugoslovanov. Z dalekovidno iniciativnostjo so v angleških in francoskih publikacijah razložili antanti in Ameriki diplomatske in strateške naloge v boju proti osrednjim državam in za osvobojenje zaslužjenih narodov s skupno akcijo antantne vojske in politike. Predvsem so pojasnili zmoto »Londonskega pakta«, dosegli so, da je sprejela antanta aktivno akcijo **jugoslovanskih vojnih dobrovoljcev**, s kojih pomočjo je antanta šele dosegla končno zmago s prodorom solunske fronte.

Kot vogelni kamen v diplomatski politiki pri ustvarjanju Jugoslavije je postavil Jug. odbor skupno s tedanjo srbsko vlado **Krfske deklaracije** 20. julija 1917, ki je bila temelj za politično in upravno ureditev bodoče naše države. Konservativnost tradicije je trmoglavo ovirala odborovo delo ves čas, zato pač ni čudno, ako ni mogel doseči

vsega, kar si je zamislil in kar bi bilo prav za vse Jugoslovane ter mnogo boljše garancija tudi za mir med narodi in državami. Bistveno svojo nalogo pa je izvršil pogumno, razumno in požrtvovalno ter dosegel svoj glavni cilj: osvobojenje večine Jugoslovanov in ustvaritev Jugoslavije.

Dr. B. Vošnjak podaja v tej knjižici le oris odborove zgodovinske vloge. Jedrnatno označuje odbor kot celoto ter posamezne člane in vodstvo, glavno delo propagande in skupne akcije z antanto, z jugoslovanskimi vojnimi dobrovoljci, z vlado tedanje kraljevine Srbije, govori o idejnih, krvnih in materialnih žrtvah ter o končnih uspehih. Ta oris je krepko zasnovan osnutek zgodovinarju za obširno kritično študijo z dokumentarično osvetlitvijo zakulisnih diplomatskih intrig in borb, za kar pa po avtorjevem mnenju ni čas še dovolj dozorel. Orisu je pridejan izviren **tekst** »Krfske deklaracije« in nekaj pomembnih slik. Knjižica obsega važno in zanimivo poglavje za vsakega izobraženca in spada nedvomno v vsako privatno, javno in šolsko knjižnico.

Inko.

Dr. Ivan Lah: Druga knjiga spominov

Založil Odbor za postavitev nagrobnega spomenika drju. Ivanu Lahu, Ljubljana 1940, strani 190, stane 36 din. Na naslovni strani je krasen izvirni portret avtorja iz mlajše moške dobe, naslikal ga je akad. slikar prof. **Mirko Šubic**. Knjigo je priredil za tisk in ji napisal kratek, stvaren uvod avtorjev ožji prijatelj in tovariš prof. **dr. Pavel Karlin**. Ta knjiga je po uredniških besedah drugi spomenik drju. I. Lahu, katerega je pokojniku »klesalo kamenjano življenje v letih svetovne vojne 1915—1918, v bron pa ga je ulivala njegova nezlomljiva vera v vstajenje teptane domovine, vera, ki naj bi s prav tako žrtvujočo se silo vodila in dvigala tudi nas vse v težkih sedanjih dneh.«

Lahova knjiga so živi spomini resničnega človeka, dobrega a odločnega, zvestega človeškimi in narodnim idealom tudi takrat, kadar je bilo treba

samega sebe žrtvovati. Spomini obsegajo dobo od l. 1915, ko je vstopila v vojno Italija, pa do zloma Avstrije l. 1918. Vse polno je zanimivih slik iz življenja narodne inteligence, kako so jo avstrijski oblastniki preganjali s policijo in ovaduhi po internaciji, po zaporih in v samih strelskih jarkih. Dr. Lah je doživel ves križev pot iz zaporov na Ljubljanskem gradu v strelske jarke v Karpatih in na »romunski Marni« (1917), potem težko ranjen v križ od granatnega razstrelka in prepeljan nazadnje v Prago, kjer je priložje ozdravel in tam dočakal osvobodnje Češkoslovaške. Spomini so zgodovinsko zanimivi in s prijetno besedo naslikani, da jih bodo z zanimanjem čitali i oni, ki so te časi sami doživeli, i mlajši rod, ki pozna to dobo samo po nekaj suhih podatkih iz šolskih knjig. **Inko.**

„Des Reiches neue Nachbarn“, 1939

Knjiga je izšla konec leta 1939. v založbi Anton Pustet v Salzburgu; uredil jo je Walter Schneefuss. Strani 523.

Namen knjige je, seznaniti Nemce, ki ne žive ob mejah Rajha, z novimi sosedi, usmeriti njihove poglede preko meje in jim približati pokrajine, ki so z Nemci in njihovo usodo zopet tesno povezane (str. 7).

V prvem poglavju obravnava dr. Otto Maull geografsko-geopolitične odnose med Nemčijo, Italijo in Jugovzhodno Evropo (str. 9—95). Nato sledi opis posameznih sosednjih držav. Italijo je popisal dr. Walter Schneefuss (96—164), Jugoslavijo pa dr. Camillo Morocutti, bivši zdravnik v Št. Ilju v Slovenskih goricah (str. 165—218). Pri zgodovinskem in zemljepisnem orisu, seznanja pisatelj čitatelja z razvojem in postankom naše kraljevine. Posebno pozornost pa pri tem poklanja Sloveniji ter poudarja vpliv, ki ga je povzročila nekdanja povezanost z deželami današnje Nemčije. V odstavku, kjer obravnava prebivalstvo, pravi med drugim: Tretje ljudstvo, ki naj s Srbi in Hrvati predstavlja jugoslovansko enoto, so Slovenci. Ime Slovenci je skupen pojem za rodove alpskih Slovanov, katere so poprej imenovali Vinde ali Vin-

diše (str. 177). Seveda je gledanje avtorja na slovensko nemške odnose popolnoma enostransko. Za banatske Nemce pa pravi, da je največja nevarnost majhno število otrok (str. 199). Politični, gospodarski in zunanjepolitični pregled zaključuje opis Jugoslavije. Razpravo o Madžarski je napisal dr. Walter Schneefuss, o Karpatski Ukrajini Heinrich Koitz, in o Slovaški Rudolf Rungaldier.

V poglavju »Mejni prostori« (Grenzräume) je za nas najbolj zanimiv spis dr. Maksa Schmidta »Nemško-slovenski mejni prostor« (str. 378—508), kjer opisuje Koroško in Štajersko. On trdi, da sta ti dve pokrajini nemški. Šele po letu 1918. je Spodnje Štajerska dobila slovenski videz. Na Koroškem pa se zgodovinski razvoj nadaljuje, Slovenci se vedno bolj vključujejo v nemški kulturni krog, kar potrjujejo tudi ljudska štetja. V letu 1923. je 37.224 prebivalcev Koroške vpisalo slovenščino kot občevalni jezik, pri štetju leta 1934. pa le še 26.796 oseb. Povsod, kjer je 30 otrok v okolišu in starši zahtevajo slovenski pouk, odpre država slovenski oddelek. To pa se ni zgodilo še nikjer na Koroškem, kajti starši ne žele pouka samo v slovenščini, ampak hočejo, da otroci polagoma preidejo v nemški kulturni krog. Na Koroškem je 78 dvojezičnih (utrakvističnih) šol s 195 oddelki, v katerih je v pričetku pouk dvojezičen (slovensko-nemški) in v višjih oddelkih nato le v nemškem jeziku. Ta šolska oblika po mnenju pisatelja odgovarja prilikam mejne pokrajine in ustreza željam prebivalstva. Nadalje je Slovincem omogočeno ustanavljati zasebne šole, česar pa ne delajo. Avtor pa ne pove, da bi poleg davščin za stroške nemške občinske šole morali Slovenci prispevati še za zasebne, ako bi sploh kakšna vlada bila pripravljena tozadevne prošnje obravnavati. Tudi je zamolčal, da je v šolskem letu 1938-39. bil ukinjen na Koroškem vsakršen pouk v slovenskem jeziku in zato tudi ni več dvojezičnih šol. Celo verouk se odslej poučuje le v nemščini.

Kar pa se tiče nemškega kulturnega pokopališča na Spodnje Štajerskem, o katerem pripoveduje in o čemer je govora v mnogih drugih knjigah, je po-

zabil pristaviti, da je bila večina ljudskih in drugih šol z nemškimi učnim jezikom izpremenjena v slovenske zato, ker jih pač za slovenske otroke po letu 1919. nismo hoteli več vzdrževati. Otroci nemške manjšine pa imajo na razpolago pri državnih ljudskih šolah nemške manjšinske oddelke, če jih je vsaj 25 v šolskem okolju. Trditev, da je le ponekod dovoljen zasebni pouk nemščine, tudi ni resnična, kakor tudi ne trditev glede društev nemške manjšine.

Pisatelj želi, naj bi mejni prostor, kjer se nemško ljudsko tlo stika z Jugoslovani, ne bil prizorišče nacionalnih strasti, temveč most med Srednjo in Jugovzhodno Evropo in vrata, skozi katera si Nemci in Jugoslovani podajajo roko k skupnemu mirnemu delu. Gotovo smo Slovenci zadnji, ki bi tej želji nasprotovali. Zato lahko rečemo, da ni naša krivda, če gotovi krogi še sedaj ne razumejo, da hočemo tudi mi živeti na svoj lasten način ter zato ne potrebujemo ustanov, ki so naš rod poprej odtujevale in ga potujčevale. Zgrešena je trditev o preganjanju Nemcev v Sloveniji. Saj imajo vse, kar potrebujejo za svoj kulturni in gospodarski razvoj. To potrjujejo nemški dnevniki, ki prinašajo stalno poročila o nemških prireditvah, in delovanje gospodarskih ustanov.

V posebnem poglavju je opisan nemško-madžarski ter sudetsko-nemški mejni prostor. Na zaključku pa je poročilo o češko-moravskem protektoratu.

O. F.

Zanimiva etnografska karta

Kot januarska priloga k letošnjemu letniku znane italijanske revije »Le vie d'Italia«, ki jo izdaja Consociazione turistica italiana (CTI), je izšla večbarvna etnografska karta Evrope, ki zasluži tudi od naše strani večjo pažnjo. (O tej karti je pred kratkim poročala že beograjska »Ravnopravnost«). Značilno je, da na karti Češko-moravska figurira kot sestavni del Nemčije in da zaradi tega ni ta označba niti vnešena. Tudi ime Poljske zaman iščeš na karti, meje Poljske republike so označene samo črtkano, zabeležena pa je meja

med poljskim ozemljem, ki je pripadlo Rusiji, in onim, ki je pripadlo Nemčiji.

Toda še bolj zanimive so etnografske posebnosti, ki jih prinaša ta karta, katero je sestavil profesor geografije na univerzi v Firencah Renato Biasutti. Češko narodno ozemlje je tako okrnjeno, da ne bi moglo biti več niti na sebnem nemški propagandni karti. Poljaki so označeni še z različnimi drugimi imeni: Mazuri, Gorali, Uzuli, Lemki in Kašubi. Tudi v Nemčiji razlikuje karta razne Nemce, najprej tri velike skupine: Visoko-, Srednje-, in Nizkonemce, dalje še Pruse, Bavarce, dvoje vrsti Saksoncev, Švabe, Franke, Alemane, Turinge in Avstrijce. Vendar se te nemške skupine na karti ne ločijo po barvi, različno barvo imajo samo Frizi.

Etnografsko idealno ozemlje pa je po tej karti Italija. V obsegu vse poveljne Italije živijo samo Italijani. Na karti nismo označeni ne Slovenci in Hrvatji v Julijski krajini in v Beneški Sloveniji, ne Nemci v Južnem Tirolu, ne Francozi v Val d'Aosta ne Slovani, Grki in Albanci v Južni Italiji. Da ne gre morda to na račun merila, v katerem je karta narisana (1:1.200.000), izhaja iz dejstva, da je karta točno zabeležila po številu mnogo manjšo narodno skupino Lužiških Srbov v Nemčiji. Omenjeni niso ne Furlani ne Ladinci. Zanimivo je tudi, da med domačim arabskim prebivalstvom Tuniza registrira karta samo Italijane, nikakor pa ne Francozov. Korzika je na karti stodostotno italijanska.

Tembolj pestro je narisana Jugoslavija. Slovenci, Hrvatje in Srbi so ločeni že po različnih odenkih zelene barve. Prof. Biasutti je dodal še Črnogorce, katere je označil z najbolj intenzivno barvo. Dalmatinski otoki so italijanski. Da ne bi čitatelj ostal v zmoti, je avtor ob dalmatinski obali kar štirikrat napisal »Italijani«. Južni Srbiji je odrekel njen etnografski značaj. Razen malega klina jugozapadno od Niša si delijo to ozemlje Arnavti in Bolgari. Vmes sta samo dva manjša srbska otoka in večji turški otok. V seznamu so pod Srbi navedeni tudi Muslimani, a sem jih zaman iskal na sami karti.

Koroške Slovence ta etnografska karta priznava; Gradišćanske Hrvate je avtor proglasil za Slovence.

Značilno je, da so vsi slovanski narodi pobarvani zeleno (kakor so vsi romanski modro in vsi germanski rdeče), le za Bolgare, ki jih sicer prišteva k Slovanom, je avtor izbral živo oranžno barvo.

Takih zanimivosti bi lahko našteji še veliko, toda omejili smo se samo na ozemlje, ki je nam najbližje. L. Č.

Milan Rakočević: Črnogorski Prometej

Pokušaj povezivanja Njegoševе filozofije. Ljubljana, 1940, izdanje piščevе. — Naslovno stran s simbolično podobo Njegoša kot Prometeja je naslikal akad. slikar **Nikolaj Pirnat**. — Strani 216, cena 50 din.

Študijo o »ponosnom Duždu gorske Venecije« je napisal avtor v filozofskem seminarju dr. Franca Vebra in jo posvečuje slovenskemu mecenu in prijatelju črnogorske kulture **dr. Franu Windischerju**, »s najiskrenijom željomo, da ovo delo bude jedan korak na polju kulturnog zblizavanja crnogorskog i slovenačkog naroda, toliko potrebnog baš zato, što je danas nastupilo vrijeme, kad je svijet, po pjesnikovim riječima, postao »sostav paklene nesloge« i kad groktanje topova učutkuje plemenite muze književnosti i umjetnosti.«

V uvodu je razložil avtor, zakaj imenuje Petra Petrovića Njegoša simbolično po grškem mitološkem Prometeju. Kakor je Prometej prinesel z neba ljudem ogenj, tako je Njegoš dal svojemu narodu luč duha in je kakor Prometej, prikovan na skalo, trpel s svojim narodom prikovan, v suženjstvo in so se zaletavali vanj in v njegovo ljudstvo črni vrani sovražnikov z vseh strani.

Nagib za to filozofsko študijo o Njegošu je dalo Črnogorcu Milanu Rakočeviću dejstvo, da je sicer obsežna in mnogovrstna literatura o Njegošu poudarjala predvsem Njegoševе **pesniško** podobo, a le prav malo je skušala interpretirati tudi Njegoša — **filozofa**. Dr. Branislav Petronijević je napisal študijo »Filozofija u Gorskom Vijencu

i Luči mikrokozma«, a se ni poglobil vanjo tako, da bi našel v Njegoševi filozofiji filozofijo domače, narodne duše, kakršna je Njegoševа filozofija v resnici. Tudi episkop dr. Velimirović se je v svoji študiji »Njegoševа religija« bavil z Njegoševо filozofijo le posamezno.

Glavni namen Milana Rakočevića pa je pripraviti temeljno gradivo za monografijo o Njegošu, prikazati ga kot človeka, vladarja, pesnika in filozofa, ter njegovo dobo. Da avtor že v temelju postavi razpravo na solidna tla, razpravlja v začetku o osnovnih naziranjih o sami filozofiji in o vprašanju odnosa filozofije do življenja, znanosti in umetnosti. Odtod prehaja na pojmovanje in pomen pesnika-filozofa ter na vprašanje odnosa narodne filozofije in filozofije umetnosti.

Nato šele prehaja na glavni predmet: Njegoša-filozofa. V obširni analizi religiozno-refleksivne pesnitve »Luča mikrokozma« in narodnega epa »Gorski Vijenac« izkleše Milan Rakočević Njegošev filozofski sistem, v katerem se borita dve prirodi: filozofski mislec in religiozno čustvo. Njegoš si je ustvaril sam svoj nazor o svetu in življenju, o bogu in človeku. Njegov veliki učitelj je bilo življenje, ne dogma. Sam o sebi je rekel:

»Po bukvi (črki) učio sam knjigu, po ljudima učio sam svijet, po zv'jezdama i bogosloviju.«

Etliko priznava in uči občečlovečansko, priznava pravico vsakomur in jo zahteva od vsakogar, nasilje zaničuje: »Smilješna je vjera u jačega.«

O bogu razmišlja, govori in uči mnogo, veruje v biblijo in križ, a o Kristusu je malokateri duhovnik govoril tako malo kakor Njegoš. Zagovarja ne le krščanski, marveč sploh verski liberalizem: »Ne pita se, ko se kako krsti.«

Mohamedancem šteje v zlo njihovo sovraštvo do drugih in njihov verski fanatizem, ki jih zavaja v sovraštvo do drugovercev, sicer pa tudi njim prizna svobodo vere, konfesije in domačije: »Svak uz svoje neka leti zraku.« Njihovo molitev označuje kot napačno ne zaradi drugačnega obreda, marveč zaradi napačne ideje, ker prosijo boga

kot največjo Pravičnost, naj jim pomaga pri krivičnem prelivanju krvi. (A to enako velja za kristjanske narode!) Sicer pa ne vera ne konfesija, ampak narodnost in zavest »domače svetinje« daje ceno človeku, uči Njogoš.

Ob nastanku in presnavljanju sveta razmišlja o tajnosti stvarstva več, kakor more povedati biblija. Čudovito lepo opeva krasoto prirode, razmišlja o večni borbi med močnejšim in slabejšim, med moralo in nemoralo, med dobrim in zlom. V tej borbi vidi smisel življenja, nerešljivi kaos večnega prevračanja, v katerem ni nihče zadovoljen. Nujnost borbe za življenje v prirodi že sama po sebi zahteva izbiranje in aklimatiziranje v vsem stvarstvu. Izhajajoč iz takih splošno spoznavnih nazorov o prirodi se pogloblja v največjo tajno: v človeka. Človekove telesne in duševne sposobnosti so različne kakor sile in vnanji prirodi. Kje so meje vzrokov za zavist nasproti dobrosrčnosti, za ljubezen nasproti sovraštvu? V zvezi je relativna sposobnost za pravilno dojemanje s telesnimi čutili: da-li vidiš prav, kar vidiš? Zato večni boj med dušo in telesom v tem čudu, ki se imenuje človek in ki je del stvarstva kakor vsaka žival in zna biti strašen kakor vsaka zver, a je oblagodarnjen edini z razumom, pa je vendar človek človeku največja skrivnost.

Iz teh analitičnih razglabljanj Njogoševih nazorov o prirodi in človeku prehaja M. Rakočević na njegov etični lik pravega človeka, za kakršnega postavlja Njogoš kot vzor Miloša Obilića, ker je njegova čast poštenja preživela njegovo smrt. Njogošev etični kategorični imperativ je **življenjski konstruktivizem**, pred katerim izgubi vsak življenjski pesimizem svojo opravičenost — a vedno v borbi za pozitivne vrednote duhovnega življenja nad materializmom. Ob tem vprašanju pojasnjuje avtor tudi Njogoševa pesimistična mesta in po vsestranskem analiziranju njegovih nazorov zaključuje:

Njogoš je bil propagator viteškega življenja, viteškega humanizma, z eno besedo: propagator **čojstva**. Njegova filozofija je filozofija človečanstva, je filozofija **praktičnega idealizma**, ki je

izšel na balkanskih tleh. Njogoševa filozofija je ena izmed najbolj konstruktivnih filozofij; zrastle je iz domače zemlje in je formulirana za vsakega plemenitega človeka. Njogoš je največji filozofski učitelj in svetovalec svojega naroda. Zato avtor veruje, da je narodu edina rešitev v ravnanju po principih Njogoševe filozofije in etike.

Inko.

Dr. Anton Urbanc: Slovenska bratovščina sv. Hieronima v Vidmu iz leta 1452.

Confraternita Di S. Gerolamo degli Schiavoni. Najstarejša listina zavarovalno-pravne zgodovine Slovencev. Ljubljana 1940. Str. 24. — Poseben odtis (v 200 izvodih) iz »Glasnika Udrženja aktuaru Kraljevine Jugoslavije«, god IV. 1—2.

Zgodovinar dr. Josip Gruden je poročal v svoji »Zgodovini slovenskega naroda« II./414 o toliki razširjenosti trgovine in obrti Slovencev v Vidmu, da so imeli celo svojo bratovščino, ki je podpirala svoje člane v primeru **bolezni** in **potrebe**, njihovim revnim hčeram je izplačevala malo **doto** in preskrbela umrlim članom krščanski **pogreb**.

Ta kratka beležka je napotila jurista dr. Antona Urbanca, da je šel preštudirat arhivsko gradivo s stališča zavarovalnopravne zgodovine. Obdelal je statut bratovščine, a zapiske o občnih zborih, sejah, članih, dohodkih in izdatkih je le v glavnem omenil, da nudijo novo, obširno gradivo za študijo o slovenskem življu Slovencev v Vidmu v l. 1412—1795, torej v dobi skoro 400 let.

Bratovščina je imela namen ohraniti slovenski nacionalni živelj s tem, da ga poveže tudi gospodarsko z vzajemno pomočjo. Smatramo jo lahko kot **prvo predhodnico slovenskega in jugoslovanskega zavarovalstva sploh**, ki bi bila danes stara že skoraj pol tisočletja. Za upravljanje je imela bratovščina stroga pravila, odbornik je smel postati le član z lastnim premoženjem, zlasti pa ni smel biti voljen v odbor kak kockar, kvartopirec ali sicer zapravljivec. Avtor primerja organizacijo z današnjimi privatnimi in javnimi zavarovalnimi ustanovami, s katerimi se ujemajo za-

varovalnopravne misli. Študija je gotovo za vsakega pravnika kakor tudi za vsakogar, ki ima posla z idejno ali upravno stranjo zavarovanja, prezanimiva, da bi je do podrobnosti ne prebral. — Avtor je dodal tudi 9 strani originalnega teksta pravil v faksimilirani pomanjšani izdaji. Ik.

August Cesarec: Putovanje po Sovjetskom savezu

Na Uralu i na Volgi. — Izdaja založba »Hrvatska naklada« 1940, v Zagrebu, Frankopanska ul. 7. Strani 40. Cena 5 din.

Znani plodoviti hrvatski književnik je popisal svoje vtise s potovanja po Rusiji, kjer je preživel tri leta. Zanimive so njegove slike iz industrijskih okolišev (Sverdlovsk, Čeljabinsk, Magnitogorsk in Kujbišev) o rudnikih, elektriških centralah pa o sovjetskih šolah in o rdeči vojski. Živahno popisuje življenje delavnega ljudstva v tem novem svetu. Ik.

Ilija Janulov, Razvitie na socialnoto zakonodatelstvo v Bolgarija,

Godišnik na sofijskija universitet, 1939.

Naš spoštovani sotrudnik, profesor Ilija Janulov je kot drugi del svojega obsežnega dela o bolgarskem socialnem pravu (prvi del: Vzroki in činitelji, je izšel l. 1938) izdal oris zgodovinskega razvoja te pravne panoge v Bolgariji. Prvo poglavje je posvečeno razvoju pravne ureditve sindikalnega gibanja v Bolgariji in vprašanju svobode združevanja delavcev, drugo razvoju ureditve službene ter kolektivne pogodbe, posredovanju, razsodništvu in mezdnam, tretje zaščiti delavcev, četrto socialnemu zavarovanju, peto razmerju Bolgarije do Mednarodne organizacije dela, šesto zakonodajni upravi zaščite, posredovanja in zavarovanja.

Tudi ta spis izraža odlike avtorjevega dela. Povsodi očrta splošno razvojno sliko, oziraje se pri tem na druge države, obenem tudi temeljne probleme, ki se postavljajo socialni politiki; razvoj bolgarske ureditve oriše ne samo po pravnih virih, marveč upo-

števa pri tem vse odločilne činitelje, ki so součinkovali, posebno sindikalne in politične. S tem postane slika, ki jo riše, globlja in prepričevalnejša.

S tretjo knjigo o pravni analizi bolgarskega delovnega prava bo avtor dokončal delo, ki bo ne samo vrhunec avtorjevega itak plodnega znanstvenega dela, marveč tudi dokumentaren dokaz uspešnih naporov bolgarskega naroda na področju tiste dejavnosti, ki kaže resnično stopnjo kulture njenih tvorcev.

S. B.

Dr. Jurij Jan: Kreditna tehnika

Natisnila Mariborska tiskarna, 1940, strani 88. — Knjižica je namenjena preprostemu človeku iz življenja, kmetom, obrtnikom in uslužbencem, ne pa samo kakim posebnim denarnim strokovnjakom, kakor bi morda kdo sodil po naslovu. Avtor razloži v uvodu bistvo denarja, kredita in obresti, v drugem razlaga osnovnice svojega kreditnotehničnega sistema, v tretjem pa, kako bi sedanji kreditni zavodi lahko uporabili novi sistem. V zaključku izvaja avtor posledice za narodno gospodarstvo. Knjižica je resna strokovna študija o aktualnem današnjem vprašanju privatnikov posameznikov in skupnih in javnih gospodarskih ustanov spričo sedanje nove situacije zaradi vojne med evropskimi državami, pri čemer so nevojskujoče se države vsaj posredno tudi prizadete. Ik.

Odmev Ilešičeve kritike o Mićunu Pavičeviću

»Slobodna misao« (21. maja 1940) je izčrpno poročala o obširni recenziji Pavičevićevega romana »Na prelomu« in splošno njegovega literarnega delovanja, ki jo je napisal in objavil v prejšnjem zvezku naše revije prof. dr. Fran Ilešić. Vsekakor je bilo treba te načelne razprave o svojevrstni Pavičevićevi literaturi, ki je že dolgo čakala stvarne analize in načelne kritike. »Slobodna misao« ne zavzema nikakega direktnega stališča o Ilešičevi kritiki, pač pa prepušča z izčrpnim citiranjem besede direktno kritiku dr. Franu Ilešiću.

Dr. Fran Ilesić: Naš Jadran

V tedniku »Zeta« (Podgorica, v jubilej. številki 28. aprila 1940) razpravlja prof. dr. Ilesić o imenu »Jadran«; to je pesniško ime za Jadransko morje, je nekakša personifikacija. Starejše je žensko ime Adrija, a moško ime »Jadran« živi v literaturi šele 50 let. Prvi je tako nazval Jadransko morje Sima Matavulj v naslovu svoje povesti »Sa Jadrana« (1891), nato Rikard Katalinić-Jeretov v naslovu svoje pesniške zbirke »Sa Jadrana« (1908). R. Katalinić pa se spominja še iz svoje prve mladosti (okrog l. 1878), ko je študiral na Reki, da so tamkajšnji Hrvatje vedno imenovali Jadransko morje — Jadran. Pač pa je

v literaturi že v dobi izza ilirizma znan pridevek **jadranski**, ime pa le Adrija. Tudi Simon Jenko je pel o **Adrijanskem** morju. Njegova pesem je najbolj popularna jugoslovanska pesem o našem Jadranu. Inko.

Beleška:

Gosp. Jošku Žiberni pri »Sodobnosti«.

Na našo uredniško objavo »Sodobne metode« v prejšnji številki našega časopisa je odgovoril v »Sodobnosti« (VIII./6) gospod Joško Žiberna in dejansko priznal njemu očitani plagiat. S tem je za nas zadeva zaključena.

Uredniški odbor.

Slovenska šolska Matica v Ljubljani je izdala za leto 1940 te-le publikacije:

1. **Pedagoški zbornik**, XXXV. zvezek, Ljubljana 1939, uredil dr. K. Ozvald. Strani 164. Člankom in poročilom je pridejan tudi seznam vseh knjig Slov. šol. Matice od l. 1901 do 1939. Vsako leto (razen med svetovno vojno) je izdala SŠM. po 3 do 5 strokovnih pedagoških publikacij.

2. **Dr. Stanko Gogala: Uvod v pedagogiko**. XIV. zvezek »Priročne pedagoške knjižnice«. Str. 128. Avtor razpravlja 1) o pojmu pedagogike, kulture in kulturnosti, 2) o izobraževanju in izobrazbi, 3) o vzgajanju in vzgoji.

3. **Gustav Šilih: Učne oblike v šolskem delu**. XV. zvezek »Priročne pedagoške knjižnice«. Str. 176. Avtor razpravlja o didaktičkem znanju in metodični spretosti; mladim učiteljem priročen kašipot po mnogoterih teoretičnih in praktičnih problemih šolskega dela: I. o šolskem razredu kot kolektivu, II. o sklenjenem razrednem pouku, III. o skupinskem pouku, IV. o poedinskem pouku, V. o sestavljenem pouku.

Vse tri publikacije stanejo 40 din, za učiteljstvo 30 din.

Josip Jeras: Planina smrti. Dobrovoljčevi spomini na srbski umik čez Albanijo leta 1915. (Ponatis ob 20 letnici Jugoslavije). Ljubljana 1938. Knjigo ilustriral **Mirko Šubic**. Strani 96, stane 20 din.

Fran Šturm: Francosko slovenski slovar. 4. zvezek obsega besede od bienveillance — cage; stran 261—356. Izhaja četrtletno, zvezek stane 60 din. Naročila sprejema Francoski institut v Ljubljani.

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine. Knjiga IV — Prisutno stanovništvo po glavnem zanimanju. Sarajevo 1940. Drž. štamparija. Strani 344. Cena 60 din. Priložen je velik kartogram v barvah, ki ponazoruje pregled prebivalstva po poklicih.

Dr. Rade Pribićević: Zaračene sile i neutralci. Preštampano iz »Izraza«. Hrvatska naklada, Zagreb, 1940. Strani 16, cijena 2 din.

Bogdan Krekić: Zadatak radničkih sindikata u miru i ratu. Problemi današnjice. Značaj i uloga slobodnog sindikalnog pokreta u javnom životu radnika. Beograd 1940. Strani 114.

L' Europe centrale. Revue de documentation politique, économique, littéraire et artistique (Bimensuelle, fondée en 1926, éditée jusqu'à la fin de 1938 à Prague) Paris, 28, rue du Quatre Septembre.

Gajret. Glasnik kulturno prosvjetnog društva. Sarajevo.

Hrvatska smotra. Nacionalni, socijalni i književni mjesečnik. Zagreb.

Istra. Glasilo Saveza Jugosl. organizacije iz Julijske Krajine.

»Izraz«, mesečni časopis za sva kulturna pitanja. »Hrvatska naklada« u Zagrebu, Frankopanska 7.

Izvestja na blgarskoto družestvo za socialen napredk. Sofija.

Letopis Matice Srpske. Novi Sad.

Ljubljanski Zvon. Slovenska revija. Ljubljana.

Matica rada. Časopis za naučnu organizaciju rada. Beograd.

Mlada kultura. Časopis za književnost i kulturu. Izdaje odbor kulturnih studentskih udruženja na universitetu u Beogradu. Cara Lazara ulica 11/I.

Mladi Prekmurec. (Mladinski list) Murska Sobotā. Izhaja po petkrat na leto v dvojnih zvezkih. Naročnina 30 din, za dijaštvo 20 din.

Mladost. List srednješkolske mladeži. Jug. prof. društvo, sekcija Zagreb.

Modra ptica. Leposlovna revija. Ljubljana, Ulica 29. oktobra. Naročnina 100 din.

Mrtva straža. Časopis o narodnih vprašanjih. Ljubljana.

»Nacija i politika«. Mesečno spisanje, Sofija, ul. Denkoglou No 2.

»Napred«. Izlazi sredom. Beograd, Draškovičeva 14/I. Izdavačka zadruga

»Politika i društvo«, Beograd, Draškovičeva ul. 14/I.

Narodna starina. Časopis za historiju i etnografiju južnih Slovjena. Zagreb.

Naš glas. Organ Saveza službenika socijalnog osiguranja u Beogradu; Vljakovičeva ul. 22/III. — Izhaja mesečno, letna naročnina 10 din. (List je začel izhajati 25. aprila 1940.)

Naš rod. Mladinski list JUU. Ljubljana.

Naš val. Tednik za radio, gledališče in film. Ljubljana.

Naša stvarnost. Beograd.

Njiva. Izdaja jo Del. kult. društvo »Ljudski oder« v Buenos Airesu UT.

La Nouvelle Revue Française. Paris 7e.

Orač. Za bodočnost slovenskega kmeta. Mesečnik stane letno 20 din. Ljubljana Gosposvetska c. 2.

Otec Paisij. Mesečno spisanje. Sofija Ul. Graf Ignjatijev 13. Izdajatelj »Vseblgarski sjuz Otec Paisij« .

Planinski vestnik. Ljubljana.

Popotnik. Časopis za sodobno pedagogiko. Ljubljana.

La porta Orientale. Rivista mensile di studi Giuliani e Dalmati. Trieste (Trst).

Pregled. Časopis za politički i kulturni život. Sarajevo.

Prirodoslovne razprave. Prirodoslovno društvo, Ljubljana.

Proteus. Poljudnoznanstven list. Ljubljana.

Psychologie. Časopis pro teoretickou a užitou psychologii. Brno.

Radnička zaštita. Socialno politička revija. Zagreb. Službeni glasnik SUZOR-a.

»Radničko osiguranje«. Upute i objašnjenja za radnike i poslodavce. Izdaje Središnji ured za osiguranje radnika, Zagreb. List dobe brezplačno delodajalci in delavci. Zagreb, Mihanovičeva ul. 3/III.

Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. Praha.

Slavjanski vestí. Mesečen organ na slavjanskoto družestvo v Blgaria, Sofija.

»Slovenija« (Tednik) Ljubljana, Gosposka ul. 12.

Slovenska mladina. Mladinska revija za leposlovje in vsa kulturna vprašanja. Izhaja mesečno v Ljubljani. Mirje 13.

Slovenski jezik. Glasilo Slavističnega društva v Ljubljani.

Slovenski list. Tednik južnoameriških Slovencev. Buenos Aires.

Slovenski pravnik. Ljubljana.

Socialni arhiv. Središnja uprava za posredovanje rada. Beograd.

Sodobnost. Književna revija. Ljubljana.

Sokolska volja. Tednik. Ljubljana.

Srpski književni glasnik. Beograd.

Statistički godišnjak kr. Jugoslavije. Beograd.

Tehnika in gospodarstvo. Mesečnik Socialno-ekonomskega instituta v Ljubljani, Čopova ul. 3.

Tehniški nameščenec. Trbovlje.

Trud i pravo. Mesečno spisanje. God I. Sofija, Ul. Denkoglou No 2.

Umetnost. Mesečnik za umetniško kulturo. Ljubljana.

Umetnost i kritika. Mesečnik za vsa kulturna pitanja. Beograd. Pretplata 50 Din. Beograd, poštanski fah 991.

Vesnik društva Fruška gora. Mesečnik Novi Sad.

Vidici. Polumesečni časopis. Beograd.

Zdravniški vestnik. Strokovno glasilo. Ljubljana.

Zora. Časopis za družabno kulturo in izobrazbo. Izhaja dvomesečno. Izdajatelj društvo »Cankar« v Sarajevu.

Zenski vestnik. Mesečnik. Ljubljana.

Život i rad. Socialno-književni časopis. Beograd.

ZAVAROVANJA VSEH
VRST — prevzema

Slavija
v Ljubljani

JUGOSLOVANSKA ZA-
VAROVALNA BANKA

Podružnice:

Beograd
Zagreb

Sarajevo
Novi Sad

Osijek
Split

Ekspoziture: Maribor
in Celje

Glavno ravnateljstvo v Ljubljani v novem posloppju — Gajeva ulica 2
Telefon: 21-75, 21-76, 21-77

**NARODNA
TISKARNA**

V LJUBLJANI, KNAFLJEVA 5
IZVRŠUJE RAZLIČNE MODERNE
TISKOVINE OKUSNO, SOLID-
NO IN PO ZMERNIH CENAH

TELEFON ŠT. 31-22 — 31-26
POŠTNI ČEKOVNI RAČUN
V LJUBLJANI ŠTEV. 10.534

Odgovorni urednik: dr. Fran Spiller-Muys